

HET LIED VAN DE HYPOCRIET

Der Stellvertreter

Van:

Rolf Hochhuth

Bewerking:

Harrie Hageman en Marleen Swenne

Vertaling:

van Duin, Entius, Hageman, van Hove, Nevejan,
Ramakers, Rigter, Swenne.

Regie en Vormgeving:

Harrie Hageman

Spel :

Rob Delhez

Dic van Duin

Yolanda Entius

Femke van Hove

Maartje Nevejan

Annemieke Rigter

Harriët Stroet

Eerste voorstelling

01-05-1991 Posthoornkerk Amsterdam

Rolverdeling :

Rob Delhez	Gerstein	SS Officier
Dic van Duin	Dokter	Arts Auschwitz
Yolanda Entius	Paus	Paus Pius XII
Femke van Hove	Riccardo	Diplomaat en priester, zoon van Fontana
Maartje Nevejan	Kardinaal	Kardinaal in het Vaticaan
Annemieke Rigter	Fontana	Adviseur van de paus, vader van Riccardo
Harriët Stroet	Hirt	Medicus
	Pater abt	Abt in het Vaticaan
	Bediende	

Productie en Dramaturgie:

Marleen Swenne

Muziek lied dokter:

Theo Nijland

Lichtontwerp:

Gé Wegman

Regieassistentie:

Ingeborg Houwen

Fotografie:

Reyn van Koolwijk

Productieassistentie

Stefan Louman

Speelperiode:

1 t/m 31 mei, behalve op zondagen,

Locatie:

De Posthoornkerk, Haarlemmer Houttuinen 47, Amsterdam

Op 9, 10 en 11 mei: schouwburg Rotterdam

De voorstelling kwam tot stand met financiële/materiële steun van:

Lantaren/Venster

St. Amsterdams Monumenten Fonds,

St. Amsterdams Fonds voor de Kunst,

Toneelgroep Amsterdam,

Prins Bernhard Fonds,

Eiso Bergsma plexiglas bv.

Een productie van Stichting Wereld Premieres Amsterdam in co-productie met Lantaren/Venster Rotterdam.

Deze vertaling en bewerking is een uitgave van Stichting Wereld Premieres Amsterdam.

Alles van deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Niets van deze uitgave mag worden openbaar gemaakt zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

PROLOOG

DOKTER

ze had geen kamer, ze had zelfs geen bed.
geen hotel was vrij, geen bank aan de seine.
de parken vol mensen, de kroegen bezet.
waar moeten we heen, madeleine.

uit angst dat een landgenoot haar zou zien
(want we wilden graag collaboreren),
besloot de rondheupige madeleen
het op père lachaise te proberen

dat is het parijsse kerkhof de l'est,
daar rusten veel gallische groten:
moliere, balzac, abélard en de rest, -
en daar ben ik op haar gekropen.

madeleen als een venus zo vrij en zo puur
hing aan haar haar kousen, haar hemd en haar broekje
aan thorwaldens edele christusfiguur
en over zijn gezicht een doekje.

want je hebt van die varkens van echteliën,
die hangen een crucifix boven hun sponden -
wat moet de heiland dààr wel zien!
het wou er bij haar gewoonweg niet in,
dat die geen schaamte ondervonden.

voor zoveel kuise zin heb ik haar hart gezoend;
dat zit bij haar zo tussen hals en knieën.
toen schrok ik op: in 't treurwilggroen
stond de dode proust naar ons te spieden.

en ook chopin en wilde begluurden onze rit.
de brit en pool bekruiden zich tevreden
en klaptten rytmissch toen zich bloot en verhit
madeleen op mij moe had gereden.

aangevuurd door het genie van drie volken
brandend van lust en hijgend van dorst,
voelde ik mij door visioenen omkolken -
madeleine zonk ineen op mijn borst...

ach, het visioen dat die drie mij bereidden -
vraag niet! ik eindig dit gedicht.
want ik beschouw het als mijn plicht
u de moraal genadig te verzwijgen.
(cassandra had geen erger droomgezicht.)

nog hangt uw hooglied in de twijgen.
mij hangt m'n zieltje uit m'n strot,
mijn tong puilt in een eender lot,
alsof mij dorst - goed, elk wat wils,
naar een mooi getapte kouwe pils
als elke duitse bast...
ofwel als stak mijn kopje
al in het galgestropje,
dat straks ook jullie past!

EERSTE BEDRIJF

- HIRT   ha, daar heb je m'n beste collega, de man die me constant belachelijk maakt omdat ik als patholoog...
is er nog nieuws collega?
dat lummelt altijd met zo'n spottend gezicht rond alsof hij nog niet dit zegt van wat hij weet.
wat weet u dan wel, verstokte duivel?
- DOKTER   'k weet niks. behalve dat mijn werk net zo overbodig is als alle heldendom.
- HIRT   hoezo?
wetenschap is nooit, en dan bedoel ik nooit, overbodig.
rutta was overigens zwaar gepikeerd na uw boosaardige smartlap.
- DOKTER   bekakte bal!
dat hoopte ik al.
die zou ik graag eens levend, met z'n eigen couponschaar, fileren
wat zou die zo door de bank genomen per dag aan de oorlog verdienen?
- HIRT   ach laat 'm, die a-sexuele aap.
u heeft natuurlijk de katholiek in hem gekwetst - rheinischer adel!
- DOKTER   sinds 1018 bewezen geslachtsziek.
ja, die schrijft nog in zijn grootboek: met god!
met god voor fuhrer, volk en dividend...
- HIRT   u bent goed kwaad vanavond.
in ieder geval heeft hij een prachtige zoon gemaakt.
uw nageslacht laat op zich wachten.
- DOKTER   idealist die ik ben, heb ik mij onlangs zelf gesteriliseerd.
wou eens weten hoe het voelde.
- HIRT   even serieus.
hoe ver bent u daar nou mee?
- DOKTER   wat mij betreft kan het beginnen, bij vrouwen, pijnloos en in serie... het was bedoeld voor jodinnen, die met ariers getrouwd zijn.
ik kan ze nu aan de lopende band steriliseren.
- HIRT   echt waar - nou, gelukkigwenst.
- DOKTER   wens de dames geluk - voorlopig waagt men zich er niet aan.
op 't propaganda-ministerie zijn ook al bezwaren gerezen deze huwelijken onder dwang te ontbinden.
men vreest een protest van het vaticaan.
- HIRT   protest van het vaticaan?
hoezo?
- DOKTER   veel van die huwelijken moet u weten zijn door priesters van de katholieke kerk gesloten.

HIRT en goebbels is bang voor 't vaticaan?

DOKTER een oude jezuiet vergeet de macht van rome nooit...

HIRT de paus, een pacelli, is natuurlijk een edelman.
dat hij na de machtsovername het concordaat met Hitler gesloten heeft was onbetaalbaar.
maar denkt u eens aan galen, die kletskaus
ik heb me er behoorlijk over opgewonden dat de führer de euthanasie van het programma moest schrappen, alleen vanwege die verdomde kanseldemagoog.
toen we hem voor 't verhoor wilden meenemen, ging de ouwe vos in vol ornaat, staf in de vuist, mijter op... (en 't is toch al zo'n reus) en hij zegt tegen de beambten:
"ik ga wel lopen, goedschiks stap ik niet in jullie auto."
toen is de stapo maar weer ingerukt.
ze waren bang voor de munsterse bevolking - en terecht - die zou moord en brand geschreeuwd hebben.
het blijft grootmoedig van de führer dat hij in oorlogstijd de gevoelens van de gelovigen ontziet.
in oorlogstijd de mensen provoceren...
waarom zou je dat doen?
we hebben de tijd, het kost ons immers niets.

GERSTEIN terug van bijzondere missie
treblinka, belzec, majdanek
u wilde mij beslist vandaag nog spreken.

DOKTER ja man, gerstein - waar was u?
ik ben vreselijk nieuwsgierig.
is het gelukt?
gerstein - professor hirt van de rijksuniversiteit straatsburg.
gerstein is medicus en ingenieur, hoofd van de technische ontsmettingsdienst.
hij heeft vorig jaar de vlektyfusepidemie in onze kazernes bedwongen.

HIRT daar heb ik van gehoord mijn beste, u bent een technisch genie.
dat ik u nog eens ontmoeten mag.

GERSTEIN professor, wanneer laat u nu eens eindelijk in vakkringen een publikatie drukken
over uw schedelverzameling?

HIRT waar denkt u aan.
het zou wel mooi zijn.
het is mijn levensdroom, maar helaas moet 't nog geheim blijven.

GERSTEIN dat is overdreven: voor medici kunt u toch een brochure laten drukken?

HIRT uw interesse doet me deugd, ik zal proberen...

DOKTER ter zake, heren.
gerstein was in belzec om uit te vinden of we met zyclon b niet efficiënter tot de definitieve oplossing kunnen komen.
en vooral: sneller

HIRT ik dacht dat u dat met koolmonoxide deed?

GERSTEIN tot nu toe wel, maar dieseluitlaatgas is onbruikbaar: de generatoren weigeren voortdurend, ik heb het meegemaakt dat de mensen in de gaskamers bijna drie uur moesten wachten voordat de dieselmotoren op gang wilden komen. en dan, onvoorstelbaar, na een half uur waren ze eindelijk dood

HIRT dat is toch verschrikkelijk, afschuwelijk kinderen. doe 't toch humaan! waarom schieten jullie ze niet net als in rusland gewoon overhoop?

DOKTER afschieten, u heeft makkelijk praten. schiet u maar eens even veertig volgepropte wagons met schreeuwende lijven overhoop. alhoewel ze schreeuwen maar zelden. de meesten staan fatalistisch aan de rand van de kuil en kijken met grote verbaasde ogen. dat dit hun werkelijk wordt aangedaan. dat houdt op den duur zelfs de sterkste soldaat niet vol ook al loopt er negentig procent jenever door zijn aderen. nee afschieten is onmogelijk. slapeloosheid en impotentie krijg je ervan, professor, alleen al in europa moeten we er acht miljoen verwerken.

HIRT ja, dan moet er een doeltreffender middel gevonden worden. zo gaat 't inderdaad niet, zoals gerstein 't beschrijft. onmogelijk!

DOKTER daarom heeft gerstein de proef met zyklon b genomen wat waren de resultaten?

GERSTEIN ik heb de proef niet kunnen nemen.

DOKTER ja maar, dat was toch de opdracht. hebt u het niet eens geprobeerd?

GERSTEIN het ging niet: om te beginnen weigerde de kapitein in belzec in te gaan op mijn verzoek. hij vroeg mij dringend in berlijn geen wijzigingen in zijn eigen opzet voor te stellen.

DOKTER wat een onzin. ik heb al een jaar geleden, ja, in september al, heb ik ze in auschwitz op het idee gebracht zyklon b te proberen op zeshonderd russen. we hebben de vensters van het straflokaal met leem hermetisch afgesloten en de kristallen door de deur naar binnen gesmeten.

GERSTEIN ja, maar het schijnt dat er de volgende middag nog een aantal russen leefden.

DOKTER mijn god, gerstein, dat was toch een probeersel. je hoeft niet te toveren, alleen maar opschieten. de ruimte was trouwens volgestouwd als een harington

TWEEDE BEDRIJF

DOKTER   zo gerstein, heeft u het al gehoord, ontzettend

GERSTEIN   wat is er gebeurd?

DOKTER   is uw radio soms ook gebombardeerd?
weeft u dan niet...

GERSTEIN   vertel op, geen idee.

DOKTER   de aanslag op hitler?
göring en himmler waren ook aan boord.
hun vliegtuig stortte neer

GERSTEIN   in gods naam, alle drie?
dat is toch niet waar!
niemand gered?

DOKTER   gered - jazeke.
raad eens wie...

GERSTEIN   wie...?

DOKTER   duitsland.

GERSTEIN   zulke grappen zijn helemaal niet grappig

DOKTER   nou is het soms wel grappig dat ze uw huis zo stijlvol verbouwd hebben?
het huis van mijn vriendin is ook tot aan de kelder toe verdwenen.

GERSTEIN   gaat u toch zitten dokter, gezellig dat u eens langs komt.

DOKTER   nee dank u, geen tijd.
ik ga helemaal niet zitten.
heb u geprobeerd te bellen.
uw telefoon heeft het blijkbaar ook begeven.
ik rijd morgenvroeg naar tübingen en wilde u vragen mee te gaan.
dan bent u sneller bij uw familie en kunnen we eens ongestoord een boom
opzetten.
u bent de enige met wie dat nog de moeite loont.

GERSTEIN   de enige?
erg vriendelijk van u.

DOKTER   de enige.
onze collega's zijn toch zonder uitzondering, oliedomme, koudbloedige,
platvloerse eikels, met hooguit een beetje technisch inzicht.
ik vertrek om zeven uur
akkoord?

GERSTEIN   goed, ik sta klaar voor de deur, als die er tenminste nog staat, morgenvroeg.
wat voert u trouwens naar tübingen?
wilt u soms nog professor worden?

DOKTER   hoho, kalm aan, eerst mijn dissertatie.

GERSTEIN mag u daarvoor gebruik maken van uw experimenten in auschwitz?
ik vraag het met het oog op de geheimhouding.

DOKTER o, vandaar - nee niet als medicus.
ik ga als filosoof naar tübingen.
medicijnen is mijn beroep, niet mijn hobby.
los daarvan, de proeven op gevangenen zijn ook weer niet zo geheim.
laatst in mei hier in berlijn was alles uitgenodigd wat maar een beetje naam of
rang heeft, ook de land- en luchtmacht.
zelfs meneer sauerbruch deed nog een duit in het zakje.
overigens, in plaats van bloemen - mag ik deze hersenen bij u achterlaten?
een hersenpreparaat in formaline van een tweeling uit calais.
bepaald boeiend te vergelijken doorsneden.
ik heb ze voor een vriendin meegebracht die net haar eerste cursus prepareren
volgt.
haar huis is gebombardeerd.
geen idee waar ze de eerstejaars nu ondergebracht hebben.
kort geleden heb ik haar al een schedel bezorgd.
die zal nu wel onder het huis begraven liggen.

GERSTEI zo, zo, aardig kadootje, de hersenen van een tweeling.

DOKTER zodra ik weet of ze nog leeft, kan ze het zaakje bij u komen ophalen, akkoord?

GERSTEIN bloemen zijn in auschwitz schaarser?

DOKTER dat schokt uw jonge christenziel nogal?

GERSTEIN ik weet immers wat u doet... vreselijk.

DOKTER vertelt u me eens, dat interesseert me.
hoe gaat dat vandaag de dag nog samen, hersens hebben en evengoed
christen zijn?

GERSTEIN u kent de woorden van bismarck.
ook hij moest na een wilde byroniaanse jeugd de omweg vinden van de
intellectueel:
'door het niets tot god'.
hij zei, en meer weet ik natuurlijk ook niet, volgens mij is dat onze laatste
wijsheid: ik ben bij mijn volle bewustzijn blijven stilstaan op een bepaalde trap
van ontwikkeling.

DOKTER en dat zou hem geholpen hebben, in alle zielerust drie oorlogen te ontketenen?
kom, die wist dat hij zichzelf in de maling nam
al deze heren zagen verdomd goed de illusionaire factor in hun denkschema's,
zelfs hegel.
en u.
tegenwoordig is het toch net zo.
wie zegt wat hij denkt verliest zijn leven
wie denkt wat hij zegt heeft geen verstand.

GERSTEIN dan heb ik zeker geen verstand.
ik heb wel degelijk gedacht wat ik u zei.

ik zeg altijd wat ik denk

DOKTER
soms, gerstein soms... u bent uitgekookt.
mij maakt u niks wijs.
wie beduvelt u nou eigenlijk.
de kerk en uzelf of ons, de ss.

GERSTEIN
beduvelen!
hoezo?
ik zeg wat ik denk.
laat de christenen erbuiten dokter, natuurlijk ben ik christen - met himmlers
zegen zelfs.
bovendien, moet je een christen zijn om zo je twijfels hebben?
weet u, eergisteren kreeg ik bericht dat mijn neef is afgeslacht door de
partizanen.
toen wij rusland binnenvielen, waren er geen partizanen.
wie werkelijk trouw is aan de führer...

DOKTERr
zoals u?
zo trouw als u gerstein.

GERSTEIN
wat?
ja maar ik kan hem dat moeilijk zeggen: rassenpolitiek en veroveringspolitiek
gaan nooit samen.
toen ik op het gymnasium zat wist ik dat al.
het is het één of het ander: te verenigen is het nooit.
alexander liet zijn macedoniërs trouwen met de dochters van de overwonnenen.
wij roeien wat wij overwonnen hebben uit.
geloof u dat dat nog toekomst heeft?

DOKTER
geloven.
wie gelooft er nog in het geloof - in de mens, in de toekomst?
wat staart u mij nou aan.
ik weet het, voor u belichaamt ik het beginsel van het kwaad.

GERSTEIN
het beginsel van het kwaad.
dat is van...
van wie?

DOKTER
van otto weininger.
'het kwaad is de vertwijfeling daarover, dat men 't bestaan een zin wil geven.'

GERSTEIN
dat zou ik moeten rapporteren.
u leest weense joden?

DOKTER
nou ja, ik verbrand ze toch ook.
dinsdag heb ik de zuster van sigmund freud nog door de schoorsteen geblazen.
om zeven uur dus.
ik verheug me erop.

GERSTEIN
erg prettig dat we dan wat langer kunnen praten.
tot morgen dokter.

GERSTEIN
komt u binnen.
wat wenst u?

hoe is uw naam?

RICCARDO mijn naam is riccardo fontana, ik werk bij het staatssecretariaat van de heilige stoel.
ik kom incognito.
ik heb vernomen dat ik u kan vertrouwen.

GERSTEIN fontana!
wat is de reden van uw komst?

RICCARDO ik wilde u zeggen dat het vaticaan u en de slachtoffers van hitler helpen zal.

GERSTEIN we moeten een verhaaltje kunnen spuien als een collega ons nu betrapt.
fraaie collega's zijn dat, allemaal moordenaars met een doctorstitel.
u spreekt voortreffelijk Duits.

RICCARDO als kind kwam ik geregeld in konigsberg.
mijn moeder was Duitse en protestant.

GERSTEIN uitstekend: u bent een spion van de SS.
afdeling contraspionage twee, Italië.

RICCARDO nou, dat lijkt me nogal onwaarschijnlijk.
denkt u dat ze dat geloven?
ik ben jezuïetenpater.

GERSTEIN dat is de meest aannemelijke verklaring pater.
u zou niet de eerste priester zijn die spionagewerk verricht voor de beulen.
zelfs in het vaticaan zit een spion.
een naaste medewerker vertelde mij eens dat hij, toen hij in Bonn studeerde,
door een jezuïet voor de Gestapo aangeworven werd
Himmler is een groot bewonderaar van uw organisatie.
hij heeft de SS volgens de principes van de jezuïetenorde opgebouwd.
hij heeft hun bibliotheek van A tot Z gelezen.
pedant als hij is.

RICCARDO kunt u er niet achter komen welke priester SS-agent is in het vaticaan?

GERSTEIN uitgesloten.
ik werk niet voor de Gestapo.
bovendien werken ze daar niet met namen, maar met nummers.
nee, dat heeft allemaal geen enkele zin, als hij straks weer terugkomt.

RICCARDO u bedoelt de man die net wegging?

GERSTEIN ja.
die hoeft ik niets wijs te maken, dat lukt me toch niet.

RICCARDO en wie was die man dan wel?

GERSTEIN geen man, geen mens. u hebt de doodsengel van Auschwitz gezien.
hij komt alleen om mij uit te horen
zijn doel is mij uit te leveren aan de beul.
genoeg hierover.
als er straks gebeld wordt gaat u dan onmiddellijk in de kamer hiernaast en denk erom: geen woord.

zo, dat was dat.
wat kijkt u me aan.
u vindt het huiveringwekkend hoe oneerlijk mijn spel is?
wie met moordenaars pokert moet vals leren spelen.

RICCARDO maar, gerstein, waarom pokert u dan met moordenaars?

GERSTEIN wie aan het schakelbord zit kan schakelen.
dictaturen kunnen alleen van binnenuit bestreden worden.
voor de duidelijkheid: de stappen die ik ondernomen heb bij de nuntius en bij het syndicaat van de bisschop worden gezien als landverraad.
schrikt u daarvan?

RICCARDO wie ben ik om u daarover de les te lezen.
het was voor u ongetwijfeld een hoogst moeilijk besluit.
dit landverraad bedoel ik.
u heeft per slot van rekening hitler een eed gezworen.

GERSTEIN ik moet u teleurstellen: het was geen besluit, er was geen sprake van gewetensstrijd,
zelfs hitler heeft geschreven: mensenrecht breekt staatsrecht.
dat wil zeggen: eed of niet, een man die fabrieken bouwt die geen andere bestemming hebben, dan mensen te vergassen, moet tot elke prijs verraden, vernietigd worden.
zijn moordenaar zou alleen zijn rechter zijn.

RICCARDO maar afgezien van, wat hitler met de joden en met de russische gevangenen doet...

GERSTEIN afgezien daarvan!
hoe kunt u als priester!

RICCARDO vergeeft u me
zo bedoelde ik dat niet.
wat mij alleen net zo bezighoudt als het afschuwelijke lot van de slachtoffers is de vraag hoe het mogelijk is dat uitgerekend de man, die als laatste europeaan in napoleons voetsporen treedt, dit doet.
wie zou zo iemand, die bij kiev de grootste veldslag in de geschiedenis leverde - zeshonderdduizend krijgsgevangenen - die frankrijk in zes weken veroverde, wie zou zo'n man zijn grootsheid ooit kunnen betwisten?

GERSTEIN u praat als de historici van morgen, die hitlers slachtoffers mogelijkerwijs zullen afdoen in twee zinnen.
ik kan niet zeggen hoe mij dat tegen de borst stuit.
walgelijk.

RICCARDO ook mijn vader, vertrouwensman bij de heilige stoel, maakt zich de grootste zorgen over hitlers overwinningen.
laatst was de spaanse minister van buitenlandse zaken bij ons op bezoek, hij was net bij hitler geweest en vertelde de hele avond over de rijkskanselarij.
hij is iemand die niets van hitler moet hebben.
maar hoe hij over hem sprak!
zeer indrukwekkend:
een man die met de onaantastbaarheid der uitverkorenen zijn roeping volgt, een

messias.
en mocht hij in zijn streven mislukken, dan sleurt hij het hele continent mee in zijn val.
hij heeft het voor elkaar, hij is nu al een mythe.

GERSTEIN in gods naam.
zoals u praat.
niet één legende zal aan zijn naam verbonden blijven, neemt u dat van mij aan.
wacht u er voor een prominent misdadiger te demoniseren alleen omdat dwaze en besluiteloze tijdgenoten, ministers, parlementariërs, generaals, priesters, voor korte tijd europa aan deze schurk hebben uitgeleverd.
u dwaalt af; beperk u tot de kern.
bedenk, dat elk uur meer dan duizend slachtoffers kost, mensen die familiegewijs gecremeerd worden, na een afgrijselijke dood.
u moet nu handelen.
als u de nuntius in berlijn niet kunt overtuigen, gaat u dan naar rome.

RICCARDO vanzelfsprekend, alleen een ding:
hoe maak ik duidelijk wie u bent?
wie is mijn informant?

GERSTEIN ik begrijp u
een landverrader is in de ogen van rome te verdacht

RICCARDO het spijt me, nee, wat ik bedoel..

GERSTEIN alstublieft, voor dit soort dingen ben ik volkomen ongevoelig.
god is mijn getuige.
vandaag kunnen alleen nog de verraders de eer van uitsland redden.
want hitler is niet uitsland, hij is haar verwoester.
het oordeel van de historie spreekt ons vrij.
ik zal mijn opdracht niet overleven.
een christen kan vandaag de dag niet overleven als hij consequent is.
ik heb het niet over de zondagschristen, men hoede zich voor de vlijtige kerkganger -
ik denk aan de christenen die kierkegaard bedoeld heeft: spionnen gods - ik ben spion in de ss.
echter, spionnen gaan voor de bijl.
ik maak mijzelf niets wijs.

RICCARDO nee, alstublieft.
u moet proberen het er levend vanaf te brengen.
ik laat uw naam erbuiten.

GERSTEIN u hoeft mij niet te ontzien
maar afgezien van mij: het is beter zich te beroepen op de rapporten uit londen en polen.
tenslotte hoeft u in rome niets nieuws te vertellen.
wakker het verzet tegen de moordenaars aan.
het gaat ook om de zielen van de wetenden.

RICCARDO u kunt van mij op aan.
dan ga ik nu, om u niet langer in gevaar te brengen.

GERSTEIN nee, blijft u alstublieft, ik heb nog een vraag.

RICCARDO ik ook, herr gerstein, ik heb ook nog een zeer brandende vraag...

GERSTEIN ik luister

RICCARDO waarom het duitse volk?
het volk van goethe, mozart, menzel...
waarom hebben de Duitsers het zo ver laten komen...

GERSTEIN wij Duitsers zijn niet erger dan de andere Europeanen.
de overgrote meerderheid weet trouwens maar weinig van de massamoorden.
natuurlijk, veel soldaten hebben in het oosten bij slachtpartijen toegekeken: en
het hele volk kijkt toe als de Joden uit de steden worden weggesleept als vee.
maar wat kan de hulpvaardige doen?
wie kan een mens veroordelen omdat hij niet voor een ander sterven wil?
onlangs moesten de Joodse arbeiders uit de Berlijnse industrie naar Auschwitz
worden afgevoerd.
de politie sloeg niet onmiddellijk toe, maar lichtte van tevoren de bedrijven in.
resultaat: 4000 Joden konden onderduiken.
ze werden door Berlijners verborgen, gevoed - 4000.
en iedere Berlijner die hulp verleent riskeert zijn leven!
het leven van zijn hele familie.
u ziet, niet elke Duitser is vergeten wat hij de Duitse naam verschuldigd is.
en uitschot vind je overal.
in Nederland helpt de politie ijverig mee met de arrestatie van de Joden.
de Fransen zijn wat minder vlijtig, maar helpen desondanks.
Hongarije, van hetzelfde laken een pak.
maar in de Oekraïne zijn ze wel heel hulpvaardig.
de Oekraïners slachten de Joden zelf af.
toen onlangs 17.000 Joden in Majdanek werden doodgeschoten, hebben vele
Polen zich om deze dag te vieren zwaar bedronken.
slechts zelden kan een Jood op het platteland van Polen een schuilplaats vinden:
de brave burens leveren hem voor geld uit aan de slachters.
maar laten we hierover ophouden.
de Duitsers treft de grootste schuld, hun Führer schreef het scenario: maar
andere volken zijn geen haat beter.

RICCARDO ik ben zwaar geschokt.
toch, als Italiaan en als priester, moet ik u tegenspreken.
bij ons in Rome zou dit onmogelijk zijn geweest.
de hele natie, van de heilige vader tot de kastanjeventer in de straat, zou tegen
de terreur in opstand komen als onze Joodse medeburgers werden
gearresteerd, in ieder geval als dit door de politie van een andere staat zou
gebeuren.

GERSTEIN het is roerend, pater, het is benijdenswaardig, als je zo overtuigd kan zijn van je
landgenoten.
ik wil u graag geloven.
des te bitterder dat de houding van de kerk zo twijfelachtig is.
onlangs werd dr. Edith Stein, de beroemdste non van Europa in Auschwitz
vergast.
ze was al jaren bekeerd en een vooraanstaand katholiek schrijfster.

ik vraag u: hoe kon de gestapo weten dat uitgerekend deze non joods bloed had?

ze werd uit haar klooster in nederland weggehaald - het is voor mij volstrekt onbegrijpelijk dat een non niet in een of ander klooster te verbergen is!

arme vrouw!

ze zal het zelf ook niet begrepen hebben.

RICCARDO waarschijnlijk kwam de overval onverwachts.

GERSTEIN zo zie je maar wat een jood te wachten staat als hij zich tot het christendom laat bekeren.

in nederland hebben ze zomaar een stuk of tien geestelijken uit hun kloosters weggehaald.

je zou ook kunnen zeggen: uitgeleverd.

RICCARDO maar onder dwang!

de bisschoppen en arbeiders in nederland hebben geprotesteerd. dat heeft de toestand alleen nog maar verscherpt.

GERSTEIN verscherpt?

men was niet consequent, rome heeft zijn bisschoppen in de steek gelaten.

de nederlanders maak ik geen verwijt.

maar hoe kan rome blijven zwijgen als ze monniken en nonnen deporteren?

dat is in de geschiedenis zonder precedent.

er is een vraag die mij blijft kwellen.

alleen een priester kan deze beantwoorden:

ik moet voor het einde van de komende maand meer dan 2000 kilo gifgas, zyclon b, hetzelfde gas waarmee de joden worden vermoord, voor een of ander duister doel hier in berlijn in een loods opslaan.

ik weet niet wat men ermee van plan is; ik vermoed dat ze dat zelf nog niet weten, maar het gif moet nu al ter beschikking staan.

het is mogelijk dat men er bij gelegenheid dwangarbeiders en gevangenen mee om zeep wil helpen.

nu sta ik voor het probleem, pater: kan ik de facturen voor de leveranties aan mij persoonlijk laten adresseren, hier op dit adres?

RICCARDO absoluut niet.

waarom?

GERSTEIN dan kan ik tenminste na levering een oogje op het gif houden.

dan zou ik het binnen afzienbare tijd misschien, misschien kunnen laten

verdwijnen, bijvoorbeeld naar neutrale plaatsen voor desinfectie

van een deel kan ik ook zeggen dat het is ontleed.

voorlopig heb ik wel al bereikt dat het gif met het oog op luchtaanvallen niet in berlijn wordt opgeslagen.

RICCARDO de facturen voor dit gif op uw naam.

bestaat er dan geen andere mogelijkheid?

GERSTEIN ik zou gemakkelijk naar zweden kunnen vertrekken, binnenkort moet ik op dienstreis naar helsinki.

waar het om gaat is:

wat zou een fanatieke misdadiger met deze voorraad kunnen doen?

RICCARDO   daar moet ik niet aan denken.
                          wat zegt uw geweten u ?

GERSTEIN   geweten?
                          wie kan zich daarop verlaten!
                          geweten of god: nooit is de mens waanzinniger tekeer gegaan als juist wanneer
                          hij zich op god beriep ofwel een idee: het geweten is als instantie hoogst
                          onbetrouwbaar.
                          ik ben ervan overtuigd dat ook hitler de stem van zijn geweten volgt.
                          nee, ik zoek een antwoord buiten mijzelf.
                          wij protestanten zitten te zeer in onszelf verstrikt.een te zware last.
                          wij hebben immers alle reden tot twijfel.
                          antwoordt u mij met de objectiviteit van de priester: moet ik dat doen?

RICCARDO   u leent uw naam aan iets afgrijselijks.

GERSTEIN   mijn naam!
                          wat is een naam?
                          gaat het dan om mijn naam?
                          alleen de onverschilligen die ook niet beter zijn dan de moordenaars, de
                          onverschilligen gaat het gemakkelijk af, een tijd als deze te overleven met een
                          goede naam en, neemt u mij niet kwalijk graaf, in het pauselijke smetteloze wit.

RICCARDO   u vroeg het mij
                          kunt u niet naar engeland vluchten en in londen voor de radio spreken?
                          u, gerstein van de medische staf van de ss die ex officio en onder ede met
                          getallen, data, facturen voor gif en andere feiten nauwkeurig rapporteert wat hier
                          gebeurt.
                          u moet openhartig zeggen wie u bent, wat u gedaan hebt, wat u verhinderd
                          heeft en wat u niet verhinderen kon.

GERSTEIN   god almachtig.
                          beseft u wel, wat u van mij verlangt: ik ben tot alles bereid.
                          maar u vraagt van mij het onmogelijke.
                          één toespraak van mij voor radio londen en in duitsland wordt mijn familie
                          uitgeroeid.

RICCARDO   o sorry, dat wist ik niet.

GERSTEIN   ze zouden niet alleen mijn vrouw vermoorden, ook mijn kinderen.
                          en zelfs mijn broers zouden ze in hun kampen laten kreperen.

RICCARDO   sorry

GERSTEIN   het zou ook niet nodig zijn om dat te doen, pater, het zou niet nodig zijn.
                          radio londen heeft al lang gemeld wat in polen gebeurt.
                          men weet het toch!
                          op z'n minst moet ieder mens met redelijk verstand het nu vermoeden.
                          ik zou alleen hetzelfde kunnen zeggen.
                          met alle details, die niemand zou geloven.
                          wie ben ik?
                          mij kent niemand.
                          ik zou alleen een dubieuze deserteur zijn.
                          waarom zegt de paus niets, de enige die in europa momenteel nog vrij is van de

verdenking, propaganda te bedrijven,?

o god.

de goede god!

ik debatteer met hem of ik nog student was.

is god soms ook alleen daarom christus geworden, om net als zijn plaatsbekleder zijn geweten te sussen met: de joden vallen buiten mijn bevoegdheid?

RICCARDO

niet zo, gerstein
geeft u nu ook niet god nog op.

GERSTEIN

hij moet het mij vergeven nu hij mij in polen dit leerzame schouwspel heeft voorgetoverd.en zeker nu de nuntius in berlijn mij de deur heeft gewezen.

RICCARDO

het vaticaan zal handelen.
god weet dat het zal gebeuren.
ik beloof het u

GERSTEIN

hoe kan ik nog geloven in wat u belooft?

RICCARDO

gerstein alstublieft, waar heb ik dit aan verdiend?

GERSTEIN

neemt u mij niet kwalijk, ik zag in u alleen de vertegenwoordiger van uw instantie.
aan u persoonlijk heb ik geen moment getwijfeld.
mijn openhartigheid bevestigt dat.
bent u bereid mij nu dadelijk uw soutane en uw pas ter beschikking te stellen?

RICCARDO

wat wilt u daarmee, met mijn pas en mijn soutane.

GERSTEIN

een bewijs van uw goede wil

RICCARDO

een bewijs, nee, ik heb bij mijn inwijding gezworen de soutane niet meer af te leggen.
wat wilt u van mij.

GERSTEIN

ik ben niet achterdochtig meer - dus de waarheid:
uw pas en uw kleding moeten een jood over de brenner helpen.
ik neem aan dat u als diplomaat gemakkelijk aan een nieuwe pas kunt komen?

RICCARDO

juist ja ja ja.
moet het nu meteen...

DERDE BEDRIJF

- RICCARDO vader
gefeliciteerd, wat een onderscheiding
houden die klokken dan nooit eens op?
- FONTANA heerlijk dat ik niet meer alleen ben.
hoe lang kan je blijven?
jongen, ben je ziek
je ziet er slecht uit.
ik maak me zorgen over je.
- RICCARDO ik kon in de slaapwagen geen oog dichtdoen.
alleen de reis was erg vermoeiend.
verder is er echt niks met me aan de hand.
waarom luiden die klokken toch voortdurend?
- FONTANA omdat de paus vanmorgen vroeg de wereld aan het onbevleete hart van maria
heeft toegewijd.
een vermoeiende ceremonie.
meteen daarna mijn audientie.
en daar kreeg ik plotseling die orde opgespeld, ik had geen idee.
- RICCARDO mamma zou blij zijn geweest
- FONTANA ja jongen, nu de oorlog op z'n einde loopt houden we ons in alle ernst bezig met
het dogma van maria ten hemel opneming.
- RICCARDO waarover men in rome zo al nadenkt.
bijvoorbeeld: de armoede komt neer in de praktijk, dat op het platteland de
stijging van de prostitutie gelijke tred houdt met het groeiend aantal kerken
- napels, sicilie, oorden des verderfs voor de deur van het vaticaan -
in plaats van te helpen bespreken wij hoe vaak een echtpaar mag samen slapen
en of een weduwe opnieuw mag trouwen.
en dan nu ook nog het maria-dogma.
heeft de paus dan werkelijk niets anders aan zijn hoofd?
- FONTANA jongen, niet zo agressief.
de paus vraagt steeds naar je.
een uur geleden zei hij me nog, hij vraagt steeds naar je, dat jij nu in berlijn
meer ervaring op kan doen dan in welke andere nuntiatuur.
breng je weer slecht nieuws van de nuntius?
- RICCARDO nee
ik ben zonder opdracht vertrokken.
ik hield het niet meer uit.
jullie weten al maanden dat de joden uit heel europa in alfabetische volgorde
worden uitgeroeid.
dagelijks, alsjeblieft vader, stel je voor: dagelijks zesduizend
- FONTANA dat heb ik ook gelezen.
is dat niet een beetje overdreven?

RICCARDO al zou het overdreven zijn!
ik heb mijn woord gegeven dat de paus zal protesteren - met een protest dat het medelijden van de hele wereld tot daden zal aanzetten.

FONTANA dat had je niet mogen doen riccardo.
dat is aanmatigend.

RICCARDO aanmatigend zeg je
had ik kunnen weten dat hij daarover zijn mond houdt.
kinderen van een heel volk in europa van narvik tot aan de don, van kreta tot aan de pyreneeën, worden tegenwoordig slechts geboren om in polen te worden vermoord.
hitler voert het leven zelf volgens plan tot in het absurde.
je kunt toch iedere dag lezen wat veertien dagen geleden aan gruwelijke details uit polen en roemenie bekend zijn geworden.
hoe kunnen wij ons zwijgen ooit goedpraten!
en die klokken, dat klepelt en klepelt alsof de wereld het paradijs is.
wat een stompzinnigheid voor deze aarde om nog maria's ontferming in te roepen!
is niet de paus die een half miljard katholieken als volgelingen heeft - twintig procent zijn onderhorig aan hitler - mede verantwoordelijk voor het zedelijke peil van de wereld?
wat een brutaliteit...

FONTANA riccardo, ik verbied je zulke taal te gebruiken.
de paus die jou elke keer ...
elke keer weer bevoorrecht
is dat jouw dank?

RICCARDO vader alsjeblieft, dit is geen prive-zaak

FONTANA je bent eerzuchtig
lucifer, gods oogappel, kwam ook door eerzucht ten val.

RICCARDO niet uit eerzucht, uit teleurstelling word ik tot tegenstander.
vader de grootste mensenjacht aller tijden
stel dat god ook de paus tot falen voorbestemd heeft.
zou dat niet in de loop van het gebeuren besloten kunnen liggen?
heeft dan niemand in het vaticaan daar oog voor?
men klampt zich hier vast aan de hoop dat alles voorbestemd is.
de grootste brandstapels die ooit opgericht werden houdt men voor de nukken van een voorbijgaand dictator.
laten wij eindelijk bekennen dat ook voor ons zijn deze vlammen de vuurproef zijn.
wie zal ons ooit nog als morele instantie willen respecteren als wij vandaag zo vreselijk falen?

FONTANA laten we realistisch zijn.
ik vraag je als medewerker van het staatssecretariaat:
hoe kan de paus zonder zijn neutraliteitspositie te ondergraven hitler dwingen de joden niet te deporteren?

RICCARDO door te profiteren van het feit dat hitler bang is voor zijn invloed.
hitler heeft niet uit vroomheid alle maatregelen tegen de kerk verboden zolang

de oorlog duurt.

FONTANA daar kan elke dag verandering in komen.
hoeveel priesters heeft hij al niet omgebracht?

RICCARDO ja en desondanks zegt rome hem niet de vriendschap op.
waarom niet?
omdat rome zich niet aangevallen voelt?
zo is het toch, de paus kijkt de andere kant op als ze in Duitsland zijn mensen vermoorden.
priesters die zich daar opofferen handelen niet op bevel van het Vaticaan
ze zondigen eerder tegen het non-interventie principe.
omdat zij door rome zijn verlaten,
zo zal hun dood ook niet als boete voor de schuld van rome verrekend kunnen worden.
zolang rome toestaat dat zijn priesters nog voor Hitler bidden....
nog bidden voor deze man - zolang....

FONTANA alsjeblieft, kan het zakelijk.
waarom heb je het niet over de protesten van de bisschop van Munster?

RICCARDO maar vader, het geval Galen onderstreept mijn gelijk. Hij protesteerde in hartje Duitsland tegen de moordenaars.
in de zomer van '41 stond Hitler op het hoogtepunt van zijn macht.
en ziedaar: men liet hem vrijuit spreken.
nog niet een uur heeft hij vastgezet
en zijn protest had tot gevolg dat de zieken niet meer vermoord werden.
slechts één bisschop hoefde maar zijn stem te laten horen en Hitler schrok al terug.
waarom?
omdat hij bang is voor de paus.
de paus, die Galen's toespraak niet één keer ondersteund heeft.
Hitler is alleen nog maar bang voor de paus.
waarom liet rome Galen alleen strijden?
en waarom heeft Galen het niet ook voor de Joden opgenomen?
omdat de geesteszieken zijn gedoopt?
een gruwelijke vraag vader, laten we dat toegeven.

FONTANA riccardo, je mag niet oordelen.
jij durft een bisschop te verwijten dat hij zijn leven niet evenveel voor de Joden inzet als voor de Christenen?
weet je, wat dat betekent: je leven inzetten?
ik heb het in de oorlog aan den lijve ondervonden.

RICCARDO ik bewonder Galen, ik vereer hem
maar vader, wij mogen ons hier in het onaantastbare Vaticaan niet met Galen's houding tevreden stellen.
terwijl in Polen....

FONTANA jongen, je hoogmoed verbaast me.
de paus, dagelijks in onderhoud met de wereld, met god, weet wat hij doet.
hij weet waarom hij zwijgen moet.
hij zal niet blijven zwijgen.

hitlers krijgskansen keren.
de tijd werkt in het voordeel van engeland.
zodra het staatsbelang de paus toestaat zich tegen hitler uit te spreken zonder
daarbij de kerk in gevaar te brengen dan zal...

RICCARDO dan zal geen jood in polen, Duitsland, Frankrijk en Nederland meer in leven zijn.
begrijp het toch eindelijk: elke dag is er één
ik heb mijn woord gegeven, ik garandeerde die officier....

FONTANA waarom heb je dat dan ook gedaan?

RICCARDO omdat, omdat ik niet zo cynisch was bij dit bericht te spreken over staatsbelang.

FONTANA je maakt het te simpel, mijn god - geloof jij dat de paus ook maar een enkel
mens kan zien lijden?
zijn hart is bij de slachtoffers.

RICCARDO en zijn stem?
waar is zijn stem?
zijn hart vader - dat is volledig oninteressant.
mij is verteld dat ook Himmler, Hitler's politiechef, de aanblik van zijn slachtoffers
niet kon verdragen.
de paus brengt zijn dagen door op zijn werkkamer.
hij ziet de slachtoffers niet: Hitler ziet ze ook niet.

FONTANA asjeblijft, ik weiger nog langer met je te spreken als je Pius XII en Hitler in een
adem noemt.

RICCARDO dat is het lot van bondgenoten vader, ze hebben toch een pact?
Paus Pius XI zou het concordaat al lang hebben opgezegd.

FONTANA het is niet aan jou dat uit te maken.

RICCARDO vader?
geloof jij dat de paus, weet jij heel zeker dat de paus zich überhaupt in dat
dilemma bevindt?
staatsbelang - naastenliefde?

FONTANA hoe bedoel je dat Riccardo?

RICCARDO ik bedoel, hij staat ver boven het lot van de wereld, van de mensen.
al veertig jaar lang is hij slechts diplomaat, jurist.
nooit was hij - misschien slechts twee jaar en dan nog in de vorige eeuw - als
zielzorger onder de mensen.
zijn personeel gunt hij geen woord.
noch in de tuin, noch aan tafel, kan hij het gezicht van zijn medemens
verdragen.
o vader, houdt hij werkelijk nog van iets anders dan zijn woordenboeken en zijn
madonna-cultus?

FONTANA riccardo alsjeblijft
dat is niet eerlijk, dat is demagogie.
ondanks al zijn kilheid blijft hij zijn best doen om te helpen en te begrijpen
ook al is hij nog zo egocentrisch, de slachtoffers

RICCARDO de slachtoffers.

ziet hij die werkelijk voor zich, denk je dat?
de wereldpers, ambassadeurs, agenten, ze brengen gruwelijke details.
geloof je dat hij niet alleen maar statistieken bestudeert, abstracte cijfers,
zevenhonderd doden - honger, vergassing, deportaties.
maar dat hij erbij is, dat hij het één keer zag, de blik naar binnen gericht, gezien
heeft:
het transport uit Parijs, driehonderd zelfmoorden al voor de reis begint.
kinderen onder de vijf afgepakt van hun ouders en dan bij Warschau: elfduizend
Polen in rijdende gaskamers, hun geschreeuw, hun gebeden en het gelach van
de SS-bandieten.
elfduizend, stel je voor, jij en ik - dat wij het waren?

FONTANA riccardo als je blijft je kwelt je zelf

RICCARDO mijn vraag!
vader geef antwoord op mijn vraag.
stelt de paus hij zich zulke scènes voor ?

FONTANA vast en zeker maar wat levert dat op.
moet hij zich dan door zijn gevoel laten leiden?

RICCARDO vader, wat jij daar zegt, dat kan toch niet waar zijn - dat kun je toch niet zeggen.
begrijpen jullie dat hier dan niet - jij vader, jij moet het toch begrijpen.
een plaatsbekleder van Christus die weet wat er gaande is en niettemin zwijgt,
uit staatsbelang, die zich nog geen dag bezint, die zelfs weigert de stem van zijn
lijden, al was het maar voor één uur, te verheffen tot een vloek die velen van
deze aarde zou doen huiveren...
zo'n paus is een misdadiger.

BEDIENDE eindelijk, meneer de graaf, hier is

FONTANA laat ons met rust Vittorio
niet nu
sorry voor niemand

deze ongehoorde belediging van de paus en allen die hem dienen

RICCARDO mijn medeplichtigheid, ik ben toch ook schuldig, geeft mij het recht

FONTANA jij hebt geen schuld

RICCARDO ik ben net zo schuldig als iedereen die werkeloos toeziet en als priester

FONTANA ook gewetenswroeging kan verwaandheid zijn
gehoorzamen moet je. Je bent toch veel te onbeduidend om deze schuld te
dragen
begrijp je niet hoe zwaar je het jezelf ook maakt
je visie is te oppervlakkig, te eenzijdig menselijk, te medelijdend, te veel van
onze eigen tijd
zo zal je nooit de zin van deze beproeving vatten

RICCARDO de zin, je moet het gevoel van een gehaktmolen hebben om hier nog een zin in
te zien.

FONTANA geen offer is zinloos

ook al wordt ze niet door de geschiedenis geregistreerd
god draagt daar zorg voor
hoe kun je als priester daaraan twijfelen.
ook de paus leeft in dit vaste vertrouwen.
hij kan alleen handelen als hij door dit geloof bezield wordt
zo kan hij tevens weigeren de stem van zijn hart blindelings te volgen.
hij mag immers de stoel van petrus niet in gevaar brengen.
vergeet ook dit niet riccardo,
wat hitler ook met de joden uithaalt, hij alleen bezit de macht europa van de
russen te redden.

RICCARDO een moordenaar is geen redder!
het eeuwige geklets over het avondland, het christendom!
de duivel moge ons halen als de paus een massaslachter tot kruisridder inzet.
de russen zijn toch allang verslagen.
hitler staat aan de wolga,

FONTANA de wereldgeschiedenis is nog niet ten einde,
de bezetting van rusland nog geen overwinning
de paus weet dat zijn protest geen zin heeft
en hoogstens de kerk in duitsland in gevaar kan brengen.

RICCARDO dat weet hij niet, dat kan hij niet weten.
galen 's succes toont aan dat een protest van de paus hitler pas goed zou
terechtwijzen.
hij zou de joden misschien wel blijven kwellen , maar vermoorden?
dat is de vraag, en afgezien van de doelmatigheid...

FONTANA als men voor een half miljard gelovigen op deze aarde verantwoordelijk is, kan
men daar niet van afzien.

RICCARDO nergens staat geschreven dat de erfgenaam van petrus als grootste
aandeelhouder van de wereld getuige van de jongste dag zal zijn.
wanneer het vaticaan door zijn strijd tegen hitler zijn macht over banken,
industriën en ministeries moet opgeven.
vader, dan zou het gods opdracht eerlijker kunnen uitvoeren.
geloof je niet dat het lijden en de weerloosheid van de visser die als eerste de
sleutel droeg gepaster zou zijn voor de paus?
er komt een dag vader dat de plaatsbekleder van christus terugkeert tot het
martelaarschap.

FONTANA je fantaseert riccardo.
macht wijs je af , maar tegen hitler moeten we optreden?
de paus als arme visser, wat zou napoleon al wel niet gedaan hebben, om van
hitler nog maar te zwijgen.
nee, de paus kan alleen zijn opdracht uitvoeren zolang hij aan de kant van de
overwinnaar staat.

RICCARDO aan de kant van de waarheid!

FONTANA de waarheid is bij de overwinnaar, die ook de geschiedschrijvers regeert.
en omdat de geschiedenis pas dan een zin vertoont als de historici er haar een
geven, kan je zelf wel nagaan hoeveel voetnoten de overwinnaar hitler ongeveer
aan de joden zou toestaan.

dit alles is alleen te verdragen riccardo, als men erop blijft vertrouwen dat er een moment komt waarop god de slachtoffers schadeloos stelt.

RICCARDO al deze zoethoudertjes!
zou christus zich onttrokken hebben?

FONTANA ik ben geen priester, maar ik weet wel dat de paus niet is zoals jij en ik, een eenling die simpelweg zijn hart mag volgen.
in zijn persoon moet hij de kerk vertegenwoordigen.

RICCARDO maar het is uitgerekend de persoon van deze paus, deze twaalfde pius, waar hitler bang voor is: in duitsland staat de paus in hoger aanzien dan waar ook ter wereld.
er is in geen eeuwen een paus geweest, die zo'n naam had in duitsland als hij.

BEDIENDE zijne eminentie
meneer de kardinaal

FONTANA o ja, laat hem binnen.
mag hij je hier wel zien?

RICCARDO hij komt er toch wel achter dat ik geen officiële opdracht had voor deze reis
nodig hem uit voor het eten

VIERDE BEDRIJF

- KARDINAAL Mijn beste graaf, god zij met u.
ja, moet men dan niet...dat is nog eens verdiend!
met zo'n christusorde moest ik toch zelf...
het is werkelijk... van harte.
ik had geen idee, werkelijk niet.
van ganser harte.
hier, mijn bletia verecunda.
- FONTANA hartelijk dank eminentie - heel attent.
mijn hartelijke dank - die geur, verukkelijk - hoe noemt u deze orchidee?
- KARDINAAL nee maar, riccardo, wat een vreugde.
wat een verrassing, precies op tijd in rome, om je vader te feliciteren.
- RICCARDO goedendag eminentie.
ik was juist van plan om direkt na de maaltijd bij u een audientie aan te vragen.
- FONTANA u blijft toch eten eminentie?
- KARDINAAL wat, oh ja, graag.
ziet u dat graaf: die jongen heeft alweer te hoge bloeddruk.
riccardo, je hebt een vuurrood gezicht.
is er dan geen arts meer in berlijn?
ach wat mooi, verukkelijk, en juist vandaag: je vader is altijd zo alleen.
de nuntius heeft mij totaal niet op de hoogte gebracht van je komst.
en bevalt de orchidee u graaf?
dat is mijn lieve bletia verecunda, oh ja, niet op de tocht zetten, veel licht en
geen wind.
- FONTANA heel attent, erg vriendelijk eminentie en hoogst interessant.
deed het u geen pijn hem voor mij af te snijden?
maar alstublieft, laten we gaan zitten eminentie alstublieft.
- KARDINAAL riccardo ziet er erg afgemat uit.
en dat ondanks de zuivere berlijnse lucht.
als 't hier - in september - niet meer om uit te houden is, dan denk ik vaak : was
ik maar nuntius in berlijn...
hoe hoog is je bloeddruk?
- RICCARDO maar eminentie ik ben gezond, volkomen gezond, ik ben al jaren niet meer bij
een dokter geweest.
- FONTANA dan wordt het tijd.
hij windt zich veel te veel op in berlijn, eminentie.
- KARDINAAL daar is hij te jong voor.
verder nog klachten?
het hart, de maag...
- RICCARDO kerngezond, eminentie.
- KARDINAAL dan zal het wellicht de verandering van klimaat zijn, het hoogteverschil.

geen last van opvliegers in de trein?

RICCARDO ja, inderdaad een beetje.
maar dat komt alleen maar omdat ik de hele reis gelegen heb.

KARDINAAL dan heb ik dat gezien.
goed, zorg dat u weer wat in evenwicht komt.
en uw gal, Graaf?/

FONTANA niet noemenswaard, maar alstublieft eminentie, het duurt nog even voor we aan
tafel kunnen, laten we toch gaan zitten.

KARDINAAL ja, laten we gaan zitten.
laten we erbij gaan zitten - dat doet me denken aan een soirée in parijs, ik was
toen zo jong als riccardo nu, en niemand keek naar me, ik stond daar maar in
een hoekje.
"heeft u niets om te zitten?" riep de gastvrouw eindelijk.
"om te zitten heb ik wel iets, madame" riep ik door de salon, maar wat ik niet
heb is een stoel".
uw onrust, riccardo, wijst op hoge bloeddruk.
komt u toch even naast ons zitten.
ah, dat gaat best zo, zo rond het middaguur.
welnu dan.
graaf nog één keer: dat u de orde lang, heel lang zult dragen.

FONTANA het is erg vriendelijk dat u meteen gekomen bent, eminentie.

RICCARDO eminentie.
op uw gezondheid vader.

FONTANA dank je, jongen.

KARDINAAL gezondheid, riccardo.
londen heeft zojuist bevestigd, wat gisteravond al in moskou is gezegd.
in stalingrad is 'der kampf zu ende'. een duitse veldmaarschalk
gevangengenomen door stalin.
de wolga wordt niet overschreden.
ja, dat is...

RICCARDO gecapituleerd? Is het werkelijk?
iedereen in berlijn geloofde dat het zo zou gaan zoals de propaganda het wilde:
geen duitser zou zich overgeven.

FONTANA wat hadden ze dan willen doen?

KARDINAAL moskou zegt dat 90.000 Duitsers zich hebben overgegeven ... jazekeer, hitlers
maarschalk met wat er over is van zijn 22 divisies.
dat is een lelijke tegenvaller, en niet alleen voor hitler.

FONTANA militair gezien voor hitler geen catastrofe, eminentie, maar psychologisch...

RICCARDO psychologisch fantastisch voor ons.

KARDINAAL riccardo, u bent wel erg lichtzinnig
wie kan nu al weten, of niet bij stalingrad een overwinning is behaald, die ons
christenen ten zeerste zal bedreigen?

het avondland, ja...
hitlers hele zuidelijke front zal nu gaan wankelen.
hij heeft de olie uit de kaukasus nodig.
nu ja, misschien is hij de toestand weer snel meester.

RICCARDO zijne eminentie ziet toch ook niets liever dan dat hitler met hangende pootjes terugkeert?

KARDINAAL maar toch niet door de russen, riccardo.
van engeland en de usa moet hij klappen krijgen, tot ie begrepen heeft, dat hij de wereld niet in z'n eentje regeren kan.
jazekeer, hij moet klappen krijgen.
hij mag de polen en joden, de tsjechen en de priesters, niet langer treiteren en afslachten. anders is er geen vrede mogelijk.

RICCARDO vrede met hitler is nooit mogelijk, eminentie.

KARDINAAL nooit.
zegt u nooit nooit, in de politiek!
graaf, luistert u toch eens naar uw zoon, zo'n slimme jongen en toch is ook hij al geïnfecteerd met de casablanca-bacil.
wie zou hitler ooit zover krijgen dat hij onvoorwaardelijk kapituleert!
en moeten we het nu over deze... vandaag, hier op deze mooie ochtend.
ik wilde uw vader gelukwensen, riccardo!

FONTANA ja, eminentie, laten we nog een toast uitbrengen - waarop?
dat stalingrad hitler een les moge zijn,

KARDINAAL proost en gezondheid.

RICCARDO gezondheid eminentie!

KARDINAAL de chef heeft mister roosevelt ondubbelzinnig laten weten, dat hij de eis van de usa, een onvoorwaardelijke kapitulatie, voor absoluut onchristelijk houdt

FONTANA en vooral lachwekkend, eminentie.
de verenigde staten verbloeden voor japan en in europa?
daar laten ze zich niet zien.
terwijl hitler tegenover zijn bankroet bij stalingrad een half dozijn overwinningen als die van hannibal op de romeinen bij cannae kan stellen.
men zal wel moeten onderhandelen met die man.

KARDINAAL dat wil ik hopen, hoewel juist cannae duidelijk bewijst dat overwinningen op het slagveld niet zomaar beslissend zijn voor de afloop van een oorlog.
de duiters zouden ook nu wel weer eens een phyrrusoverwinning aan het behalen kunnen zijn, omdat ze het vuur overal heendragen in plaats van zich op één front te concentreren. hun grootheidswaan, eens onze angst, is onze sterkste hoop vandaag: deze kostte hen reeds zoveel bloed, dat zelfs hitler zich zal moeten matigen.
benardheid staat de dictators goed, ook het kremlin, god betere het, heeft in november zijn vrede met de kerk gesloten, juist op het moment dat de strijd om stalingrad begon.
hitler wist al bij het begin van de oorlog: als de soldaten sterven, is de kerk onmisbaar.

"wenn die soldaten sterben, kann man die kirche nicht entbehren."

- FONTANA mag men dan hopen, eminentie dat de paus zal profiteren van hitlers benarde positie en hem zal dreigen met opzegging van het concordaat als hij doorgaat met het uitmoorden van de joden?
ik hoorde gisteren uit new york de meest verschrikkelijke berichten over polen en roemenie...
- KARDINAAL heeft riccardo ook u bestormd, beste graaf?
kijk kijk: vader en zoon fontana vormen één front.
- FONTANA dat is teveel gezegd eminentie.
pas hitlers nederlaag aan de wolga geeft mij de moed te vragen naar de mogelijkheid zijn gangsterpraktijken aan de kaak te stellen.
- KARDINAAL Ja...riccardo, dat heb ik toch al van de zomer gezegd, toen eerst u en vervolgens de pauselijke gezanten in pressburg en in bucarest - en daarna de polen in londen ons berichtten, wat daar voor verschrikkelijks gebeurt: het concordaat moet onze geloofsbroeders en zusters beschermen.
voor de joden zal de chef zich niet blootstellen.
- FONTANA ook niet, eminentie, nu hitler er niet meer omheen kan?
- KARDINAAL natuurlijk helpen wij in stilte.
de raphaelbond heeft al voor duizenden de vlucht naar het buitenland gefinancierd.
echter, drie gebeurtenissen van de laatste weken moeten iedere hristen zwaar te denken geven:
ten eerste de onbezonnenheid van de usa, om europa aan de divisies van stalin uit te leveren. ten tweede, de nederlaag van hitler aan de wolga en ten derde : de verzoening van Stalin met de orthodoxe kerk, die mij ontegenzeggelijk bewijst, dat stalins communisme slechts een voorgewend verlossingsideaal is.
communist of niet; hij is de tsaar, de orthodoxe ziel van alle russen, die de russische droom naar absolute heerschappij tot werkelijkheid wil maken.
daartoe moest hij zich eerst verzoenen met alle afvalligen van de roomse kerk. de ziel van het oosten is vreemd aan de latijnse.
als deze oorlog het oude continent niet de verwerkelijking van de droom van het heilige romeinse rijk brengt, dan kunnen de laatste christenen weer afzakken in de catacomben.
- RICCARDO eminentie, een moordenaar en brandstichter als hitler, die zijn macht in europa alleen maar verspeelt, die zich door mussolini volkomen doelloos tot een avontuur in afrika en griekenland liet verleiden, zo'n man kan het avondland toch niet tot een eenheid smeden?
- KARDINAAL gelooft u dan, dat de verwaande parlementen en debatingclubs à la geneve daar nog de kracht toe hebben?
stierf de volkenbond niet een snelle dood aan onoprechtheid?
ach, al deze belangennalopers van warschau tot parijs, van rome tot londen - zij praten europa volledig morsdood.
vraag het uw vader maar!
neen, dit continent is veel te oud, te zeer verscheurd, te zeer door vooroordelen losgewoeld, om nog in vrede tot elkaar te kunnen komen.

riccardo, als god hitler nu eens gebruiken wilde om de europese naties zo in hun groothedswaan te vernederen dat ze uiteindelijk hun grenzen, die hitler overschreden heeft, nooit meer kunnen herstellen nou?
oorlogen werpen altijd andere resultaten af, dan die waarvoor men vechten wilde.

men hoeft geen generaal te zijn, om door te hebben dat een zo geweldige idee als een verenigd europa, slechts met bloed en pijn, op het slagveld verwerkelijkt kan worden.

en zeker niet door discussies met liberale democraten die enkel handelen uit eigenbelang.

dat scandinaviërs, kroaten, italianen, roemenen, vlamingen, basken, bretons, spanjaarden, finnen en hongaren één front vormen met de Duitsers tegen stalin, dat zou de USA ervan moeten weerhouden stalin te beloven dat hij berlijn veranderen mag.

het is trouwens ook niet waar.

een lege, onzinnige belofte, uit de lucht gegrepen.

groothedswaan, nietwaar.

RICCARDO maar eminentie, met uw permissie; de Russen hebben ongetwijfeld het morele recht aan hun kant.

zij strijden een goede en rechtvaardige strijd!

zij worden overvallen, hun land verwoest, hun volk gedeporteerd, vermoord.

als zij europa nu bedreigen is alleen hitler daar schuldig aan.

KARDINAAL kan zijn, maar als het huis in brand staat, moet er geblust worden: de vraag wie het aangestoken heeft is van later zorg.

die riccardo, beste graaf, is een idealist, dat wil zeggen: een fanaticus.

hou hem in de gaten.

uiteindelijk vergiet de idealist altijd meer bloed in de waan iets "goeds" tot stand te brengen - meer bloed dan welke realist dan ook.

riccardo, jullie idealisten zijn inhumain.

wij realisten zijn menselijker, omdat wij de mensen nemen zoals ze zijn.

wij lachen om hun fouten, zijn er immers zelf niet vrij van.

een idealist lacht niet.

kan hitler lachen?

heeft hij persoonlijke fouten?

nee, hij kan niet lachen over deze wereld, hij wil haar verbeteren.

wie hitlers idealen tegensprekt, wordt uitgeroeid

ik vrees dat het daarom niet tot een compromis komt.

hitler slaat eerst een wereld volkomen aan gruzelementen om haar vervolgens als kadootje "zijn" vrede aan te bieden.

hartelijk dank.

wij realisten zijn compromissensluiters, conformisten, wij doen concessies.

waarom ook niet.

ofwel men leeft, ofwel men is consequent.

laten we vooral niet vergeten, dat zowel de duivel als de heilige door god op deze wereld zijn gezet.

daartussen staat de mens, die slechts de keus tussen twee zonden heeft, nietwaar riccardo.

uw fanatisme helpt de kerk niet.

hitler is er nu eenmaal, we moeten met hem leven.

en hoedt u zich - een oude man mag dat toch wel zeggen - hoedt u zich, riccardo, voor waardeoordelen, die ons in de geschiedenis enkel blameren. hitler zegt u, heeft rusland overvallen, ik en uw vader, nietwaar beste graaf.

FONTANA u hebt volkomen gelijk, eminentie.

KARDINAAL wij zeggen liever: hitler is binnengerukt.
binnengerukt, ja.
laten we toch niet polemiseren.
gelooft u dat de sluwe schaakmeester voor zijn plezier naar moskou is gegaan? hij kon niet anders, niet in '39, toen hij het verbond met stalin sloot, en niet in '41, toen hij het verbond verbrak.
u hebt geen idee, in welke mate een heerser tot slaaf wordt van het gebeuren, dat hij zelf heeft aangericht.
toen hitler een pact sloot met stalin, om engeland eens goed aan te pakken, maakte hij daarmee een tijger achter zijn rug wakker.
hij kon niet weten hoe lang rusland de rol van graanleverancier zou spelen; de prijs, te weten: de baltische staten, de zeeëngten en bessarabie - kan men gerust chantage noemen.
mister churchill daarentegen kon van de leveranties uit de states verzekerd zijn.
het is natuurlijk waar: stalin heeft hitler niet rechtstreeks bedreigd.
maar waar is ook, dat haast geen mens voorzien heeft dat stalin de weermacht zo lang het hoofd zou kunnen bieden: niet hitler alleen heeft zich vergist.
een snelle overwinning in het oosten had hitler inderdaad onoverwinnelijk gemaakt.
een zegen dat hij niet meer overwinnen - maar een zegen eveneens dat hij niet meer geheel en al verliezen kan.

RICCARDO maar eminentie, honderdduizenden worden letterlijk afgeslacht - moorden, die het verloop van de oorlog in geen enkel opzicht beïnvloeden.
de heilige vader zou toch moeten protesteren!

KARDINAAL moeten - waarom dan wel.
gelatenheid ontwapent de fanaticus, anders niets.
de chef, nietwaar, riskeert zeer veel als hij zich vanwege de joden blootstelt.
minderheden zijn altijd ongeliefd, in alle landen.
de joden hebben de Duitsers lang geprovoceerd, ze hebben hun krediet overschreden.
pogroms komen niet zomaar uit de hemel vallen.

FONTANA ik ben het helemaal met u eens, eminentie.
maar in Duitsland kan men nauwelijks van pogroms spreken.
Hitlers juristen hebben allerlei wetten opgesteld om de joden te ontrechten, ja ze nu zelfs ook fysiek te vernietigen.

RICCARDO wij christenen waren vroeger ook in de minderheid, misschien zijn wij het spoedig weer.
ik geloof dat god het volk waar Jezus Christus toe behoorde, onverbrekkelijk met ons verbonden heeft.

KARDINAAL aar, maar, mijn beste Fontana's.
tegen wie heeft u het eigenlijk?

graaf.
u denkt toch niet dat ik een vijand van de joden ben?

FONTANA maar natuurlijk niet, eminentie.

KARDINAAL dat dacht ik ook!
wat ik bedoel, is dit: het percentage joden, dat vóór hitler in Duitsland in de leidende beroepen werkzaam was, was onrustbarend hoog: er waren te veel joodse doktoren, advocaten, bankiers en fabrikanten.
ook persmensen, natuurlijk alleen daarom omdat ze gewiekster waren: wie tot een minderheid behoort, is altijd handig, moest immers al op school de klappen voor de meerderheid opvangen.
dat maakt onaangenaam gewiekst, nietwaar?

FONTANA te gewiekst in ieder geval binnen een bevolking, die ook nog eens meer dan zes miljoen werklozen telt.

KARDINAAL precies.
meereer wilde ik niet zeggen.
de kern van het probleem, Riccardo, is toch de vreselijke populariteit van Hitler nietwaar.
zolang Hitler aan de winnende hand blijft - Stalingrad alleen ondergraaft zijn troon niet - en zo verschrikkelijk populair blijft, maakt de Chef zich bij het volk enkel ongeliefd, als hij het nu eindelijk voor de joden op zou nemen. Kardinaal Innitzer heeft dat al aangetoond.
deze was Hitlers doodsvijand tot op het moment dat Hitler - de geniale schurk - toch wenen binnentrok.
het volk was uitzinnig, een quantité négligable, 60.000 geloof ik, kwam achter tralies, en desondanks bleef de man in de straat hem toejuichen.
toen deed de Kardinaal zeer sluw, het enige wat hij kon doen: na de eerste parade voor de Hofburg was hij de eerste die Hitler feliciteerde.
de Chef komt in diskrediet Riccardo, als hij zich uitspreekt voor de joden.

RICCARDO bij de Duitsers - misschien.
maar in de Verenigde Staten, eminentie?

KARDINAAL niet alleen bij de Duitsers!
ook bij de Polen, de Nederlanders, de Fransen, en ook de Oekraïners - bij allen, die actief meehelpten met de drijfjacht.
ook in de USA vindt men zeer militante antisemieten.
het is godgeklaagd, maar de mens slacht graag.
is hij eenmaal bezig, dan is hij doof en blind voor het gezond verstand. - Riccardo, ik kan de Chef niet aanraden Hitler uit te dagen op dit moment.
de Nederlaag aan de Wolga geeft hem al genoeg zorgen.
zou onze Nuntius in Berlijn het niet kunnen opnemen met de Staatssecretaris van Hitler?

RICCARDO ach eminentie, dat zou alleen maar een hoffelijk gesprek opleveren.
die Staatssecretaris weet helemaal niets van de uitroeiing der joden.
hij is zelfs in staat in de straten van de hoofdstad de deportatie van de joden volledig over het hoofd te zien.
maar aangezien geen mens durft te veronderstellen dat hij in naam van de Führer liegt en aangezien hij zo graag bij hoog en bij laag verzekert dat

dreigementen de zaak alleen maar verergeren...

KARDINAAL garandeert u, dat dreigementen de toestand niet zouden verergeren?

RICCARDO eminentie: honderdduizend joodse families in europa staan voor de deur van de gaskamers.
erger kan het toch niet worden.
nee eminentie, nu geen pogingen meer via de staatssecretaris, noch via de nuntius.
de paus aan hitler rechtstreeks en direkt.

KARDINAAL hij heeft weinig geslapen, riccardo.
ik hoor niet graag dat men afkeurend spreekt over de staatssecretaris.
hij is een gentleman nietwaar, en de beproefde, vertrouwde trait d'union tussen de kerk en de regering.
enkel met hem was er in '39 nog te praten.
al kan ook hij de vrede niet meer redden.

FONTANA ja eminentie, dat is zijn blijvende verdienste.
maar een deugd, door hitler gebruikt, wordt al te gemakkelijk een ondeugd.

KARDINAAL het is altijd een deugd over de vrede te spreken, graaf.

FONTANA als de wagons met gedeporteerden naar de verbrandingsovens rollen?
ik ben, en dat weet u, geen cynicus.

KARDINAAL Ja, een moeilijk, onoplosbaar...

BEDIENDE zijne eminentie, meneer de kardinaal, zijn heiligheid de paus is dringend naar u op zoek.

KARDINAAL staat u mij toe.
ik zal natuurlijk alles nog eens grondig doornemen met de chef.

BEDIENDE eminentie, zijne heiligheid verzoekt u dringend naar het pauselijk paleis te komen.

KARDINAAL nu, voor 't middageten?
welnu, m'n hoed, vittorio, wat jammer...
dat kan stalingrad toch ook niet meer redden, dat de chef daar nu met mij over wil spreken.

FONTANA erg jammer - kunnen wij met eten wachten?

KARDINAAL nee, uitgesloten beste graaf.
jammer, ja.
ik had zoëven al geïnformeerd, nog voor u mij had uitgenodigd, wat hier vandaag de pot schaft... ja, zo onbescheiden ben ik.
en nu in plaats van specialita della casa fontana - debatten over stalingrad - treurig riccardo!
gebruikt u citroenen tegen uw bloeddruk.
en als dat niet helpt: voetbaden, zo heet als u verdragen kan.
ik zie u straks?

RICCARDO goed eminentie, hartelijk dank.
hoe laat?

KARDINAAL nu ja, vijf uur.
heb zo'n idee dat een half jaar lissabon u goed zou doen.
beste graaf, laat u voor vandaag de politiek verder met rust, het is uw feestdag!
god zegene u, tot ziens.

RICCARDO tot straks eminentie.

FONTANA erg vriendelijk dat u gekomen bent eminentie.

RICCARDO op dood spoor.

FONTANA hij scheept je af.
hij vraagt niet eens waarom je uit berlijn gekomen bent.
lissabon, hun dank omdat je je nek hebt uitgestoken.

RICCARDO vader, omdat ik bang was dat de kardinaal anders niet meer zou proberen de
paus tot een stellingname te bewegen, heb ik het ergste nog verzwegen.

FONTANA wat dan?

RICCARDO de staatssecretaris komt naar rome.
hij zal zeer binnenkort zijn geloofsbrieven aanbieden.

FONTANA hitler maakt zijn staatssecretaris tot ambassadeur in het vaticaan?

RICCARDO het schijnt dat hitler grote daden van hem verwacht.
op de eerste plaats moet hij zich met mussolini bezighouden, men vreest dat
italie binnenkort het fascisme liquideert.
en ten tweede, en dat is eigenlijk het belangrijkste, zal de staatssecretaris als
hitlers onberispelijke visitekaartje, de paus op oude vertrouwde manier moeten
bewerken tot: wederzijdse non-interventie, geen principiële discussies, geen
geruzie.
hitler weet namelijk wat het voor hem betekent als de paus zich aansluit bij de
geallieerde protesten tegen de oorlogsmisdaden.
dan is zijn laatste kans verkeken, dat het westen nog een afzonderlijke vrede
met hem sluit en hem de vrije hand laat in het oosten.
ik ben je dankbaar dat je aan mijn kant staat.

FONTANA stalingrad is het keerpunt dat ons tot handelen dwingt..
je hebt gelijk, maar geen stem!

RICCARDO vader, ik bezweer je, we moeten nu handelen, vóórdat de staatssecretaris in
rome aantreedt, nu onmiddellijk vader.

VIJFDE BEDRIJF

- RICCARDO zover hebben wij het laten komen:
sinds vanavond worden ook in rome de joden opgepakt.
een schande
- ABT pater riccardo, eminentie, heeft er al meerdere malen op aangedrongen, dat ik
bij zijne heiligheid zou pleiten dat...
- KARDINAAL jaja, dat is het eeuwige thema van onze riccardo - dat weten wij nu wel.
een half jaar terug, nadat stalingrad gevallen was, heb ik hem uit berlijn laten
verwijderen, omdat hij veel te eigenmachtig optrad.en wat doet hij nu weer in
rome?
hij is gestationeerd in lissabon.
hij is over het paard getild door de positie van zijn vader, en ook als
lievelingsprotég van onze chef, die hem begunstigt als een eigen neef.
hij is te eerzuchtig en weet bovendien niet wat gehoorzaamheid betekent.
wordt u door de nuntius in lissabon gestuurd?
en wie is...
- RICCARDO dat eminentie is onze vertrouweling binnen de ss.
het is beter dat wij zijn naam erbuiten laten.
hij heeft als eerste de syndicus van bisschop preysing verzocht de vergassing
van belzec en treblinka aan de heilige stoel te melden.
dat is nu langer dan een jaar geleden.
- KARDINAAL o ja, onze dank hiervoor.
het heeft ons erg geschokt.
god zal 't u lonen, dat u de slachtoffers een dienst bewezen hebt.
- GERSTEIN al zestien maanden weet rome hoe hitler in polen tekeer gaat:
waarom zwijgt de paus daarover?
daar waar zijn kerktorens staan roken ook hitlers schoorstenen
waar op zondag de klokken luiden, branden door de week de mensenovens:
zo ziet momenteel het christelijk avondland eruit.
waarom, eminentie, zou god niet een nieuwe zondvloed sturen?
alleen stalins pantserwagens kunnen auschwitz, treblinka, majdanek bevrijden.
- KARDINAAL wat zegt u nu?
u houdt toch wel van uw vaderland meneer?
- GERSTEIN ontsla mij van de verplichting daarop een antwoord te geven, eminentie.
in mijn vaderland is hitler bijzonder populair.
ik houd van veel Duitsers, die zullen sterven als het rode leger binnenvalt.
ik zal dan vermoedelijk ook sneuvelen - en toch...
- KARDINAAL en toch wenst u het rode leger hierheen?
u bent toch geen communist ?
ziet u het dan niet voor u, hoe altaren gepunderd, priesters doodgeslagen en
vrouwen verkracht worden?
- GERSTEIN zeker eminentie, het zal apocalyptisch toegaan.

maar toch, een wilde kan in de slaapzaal van een nonnenklooster niet weerzinwekkender te keer gaan dan hitlers juristen en artsen, sinds jaren eminentie, huis houden onder de joden en polen en russische gevangenen. eminentie u kunt het toch zèlf wel nagaan.
tienduizenden uit west-europa - tienduizend joodse families worden gedeporteerd: waarheen eminentie?
waarheen?
wat stelt men zich daarbij voor in rome?

KARDINAAL ja natuurlijk - desalniettemin, m'n beste man, de walm van de crematoria heeft ook u blind gemaakt voor 't feit dat er toch nog een alternatief voor de slachtoffers van het rode leger moet zijn, omwille van het avondland. misschien, dat een landing in normandie...
de intocht van stalin in berlijn, ja lieve god, dat is een prijs die kan, die mag europa niet betalen.
riccardo, ik weet wat er in uw hart omgaat.
maar hebt u gezien dat ook de heilige stoel het zijne doet?
hierboven op zolder worden meer dan driehonderd joden schuilgehouden.

RICCARDO eminentie, dat zijn bevoorrechten:
slechts enkelen van de miljoenen die een kloosterpoort bereiken.
als de paus hen schuilhoudt doet hij wat vele families in berlijn, amsterdam, parijs en brussel voor de vervolgdten doen.
maar de arts, de koopman, de arbeider die een jood schuilhoudt riskeert zijn hoofd
maar wat riskeert de paus?

KARDINAAL riccardo - de arrestaties in rome, die veranderen alles, inderdaad.
de chef zal als bisschop spreken
zoals anderen dat ook hebben gedaan.
maar wij verliezen tijd terwijl ondertussen buiten de terreur woedt.
wilt u niet liever voor uw eigen veiligheid hier in dit klooster blijven?
mijn beste pater abt?

ABT ik garandeer uw veiligheid zolang het klooster niet gebombardeerd wordt.

GERSTEIN eminentie, ik heb familie in duitsland die ik niet alleen kan laten.

KARDINAAL god behoede u en uw familie!
ik dank u, mijne heren.
laten wij bidden voor de vervolgdten
goede vriend, ik moet nu gaan
tot spoedig ziens!

ABT

RICCARDO eminentie

GERSTEIN

KARDINAAL vaart u allen wel.
op de valreep nog een vraag
niet uit nieuwsgierigheid maar uit vertwijfeling:
londen, ook madrid en stockholm en vele bezoekers hier hebben het steeds

over een interne duitse revolte tegen hitler...
wat is daarvan waar?

GERSTEIN ach eminentie een paar weerlozen,
dominees, socialisten, communisten, jehova's getuigen - inderdaad.
een uitzichtloze strijd...
in september werden er op een dag in plötzensee 180 opgehangen, de vrouwen
onthoofd...

KARDINAAL vrouwen zegt U?
ook vrouwen!
o moeder maria sta hen bij.
en 't leger?
londen heeft het over generaals - zouden die officieren 't volk, dat dol is op hitler,
wel kunnen meekrijgen?

GERSTEIN alleen als ze verkondigen dat himmler de führer heeft vermoord, dan alleen.
de woede van het volk moet tegen de ss en de politie gericht worden.

KARDINAAL satanisch, ja.. satanisch.

GERSTEIN alleen zo, eminentie, zouden revolutionairen misschien de macht in handen
krijgen.
misschien.
maar ik geloof niet dat een officier bereid is zich op te offeren.
niet het duitse maar het russische leger zal hitler uit de weg ruimen.

KARDINAAL hitler ook, is mogelijk ja.
maar dat is verschrikkelijk.
ik dank u.
tot ziens en goedenacht.
mijne heren, goedenacht.

ABT ik ben het met u eens.
ook voor rome kon het onheil niet uitblijven.
maar nu zal hitler merken wat hij zich op de hals haalt door de heilige vader uit
te dagen.

GERSTEIN monseigneur, bent u er nu zeker van dat de paus ditmaal zal ingrijpen?

ABT zonder meer - u niet, riccardo?

RICCARDO ik ben daar niet zo zeker van.
als de paus reageert als altijd, dat wil zeggen, helemaal niet, pater abt, wat doen
wij dan?

ABT wij moeten gehoorzamen, dat weet u.

RICCARDO dat zou te gemakkelijk zijn, neem hèm bijvoorbeeld, een officier, als hij niet
ongehoorzaam was, was hij een moordenaar - en wij?
u heeft honderden het leven gered, pater abt

ABT vergeet niet, riccardo, dat de paus mij daartoe in de gelegenheid stelde.

RICCARDO dat zal ik niet vergeten, bedenkt u echter dat deze samaritanenklus de paus,
afgezien van de financiële kant, niet het geringste offer heeft gekost, zelfs niet

en lezen in een krant hoe ver de opgravingen in de sint pieter gevorderd zijn...
en dan op zondag luiden wij de klokken en vieren wij de mis met zoveel
aandacht dat wij zelfs niet in de verleiding komen aan hen te denken die op dat
ogenblik in auschwitz naakt in het gas worden gedreven.

ABT god in de hemel - wat kunnen wij anders doen

RICCARDO nietsdoen.is net zo erg als meedoen.
het zwijgen van de paus ten gunste van de moordenaars legt de kerk een
schuld op waarvoor wij moeten boeten.
en daar de paus, ook maar een mens, op aarde zelfs god kan
vertegenwoordigen zou dus... nee,
zal dus een priester als het moet ook de paus kunnen vertegenwoordigen.
daar waar hij vandaag zou moeten staan.

ABT riccardo ik zal uw aanklacht, die schandig is, als een biechtgeheim bewaren.
meneer- doet u dat ook.
maar ik vrees voor je riccardo
wat geeft je het recht zoiets te zeggen, waarvoor wij ons allen zouden moeten
schamen.

RICCARDO nee om gods wil, nee pater abt
u en zoveel andere priesters
zoveel stierven reeds op het schavot en hebben toch hun plicht vervuld, u hebt...

ABT de paus soms niet?

RICCARDO niet naar zijn vermogen!
nee!
misschien, dat hij alsnog vannacht of morgenvroeg zal doen waartoe hij al lang
verplicht was als spreekbuis van het christendom.
anders, anders moet een van ons hier uit rome meegaan, komt hij daarbij om...

GERSTEIN Ja.
dat doet hij.
hij wordt vergast, verbrand.

ZESDE BEDRIJF

- ABT u denkt dat dat de meest effectieve manier is om het volk tegen hitler op te zetten?
door de ss 'n moord op de paus in de schoenen te schuiven?
de paus?
de plaatsbekleder van christus.
- RICCARDO u leest gedachten.
- ABT riccardo, ik kan u niets meer zeggen.
gaat u.
u weet niet wat u zegt.
gaat u mee naar de kapel.
u wilde biechten.
u moet biechten.
- RICCARDO ik kan niet,
ik kan, nu niet biechten.
u zou mij de absolutie moeten weigeren, want ik heb geen berouw.
begrijpt u toch, pater abt, sinds drie maanden, sinds rome bezet is door de Duitsers, hoop ik dat eindelijk de ss en het vaticaan bloedig met elkaar zullen botsen.
maar nu gebeurt het gruwelijkste dat gebeuren kan:
de paus laat toe dat de beulen van auschwitz onder zijn ramen de slachtoffers inladen.
misschien stuurt god de paus wel een moordenaar om zijn ziel niet helemaal verloren te laten gaan.
- ABT riccardo u laadt zonde op zonde op u.
- RICCARDO wie gezegd heeft, ik breng niet de vrede maar het zwaard, moet er ook rekening mee hebben gehouden dat het eens de eerste van de zijnen zou treffen en ook de kerk moet dat weten, omdat zij voortdurend van het zwaard gebruik heeft gemaakt.
moet ik mij onttrekken, hoogerwaarde vader?
mogen wij ons niet tegen het kwaad dat ons gezonden is, verzetten omdat het ons vernietigt?
geen soldaat mag zich daartegen behoeden
waarom een priester wel?
had judas mogen weigeren?
hij wist dat hij tot in de eeuwigheid verdoemd zou worden - zijn offer was groter dan dat van christus.
- ABT riccardo - judas heeft de vergelijking met u niet verdiend.
want u wilt anderen de schuld geven van wat u wilt doen.
- RICCARDO niet ik!
iedereen, de hele aarde, zou hitler en de ss moeten aanklagen
en zo zal het zijn
daarvoor moet ik boeten, op aarde en voor god.

ABT u struikelt maar god behoedt u nog.
zou u anders voor mij uw hart hebben uitgestort?

RICCARDO omdat ik het niet alleen kan.
omdat ik u nodig heb.
u moet voor de radio zeggen dat de ss de moordenaars van de paus zijn omdat
de paus de joden wilde redden.
eenmaal bekend van ijsland tot australie en voor de rest van zijn dagen staat
hitler voor alle mensen bekend als de vijand van de schepping - wat hij is, een
laaghartig uitbraaksel.
niemand, geen goebbels en geen kardinaal kan het geloofwaardig ontkennen
voordat de crematoria van auschwitz zijn uitgedoofd.
helpt u mij, hoogerwaarde vader
u moet mij helpen.

ABT laat u mij.
ga.
uitbraaksel van de schepping zegt u.
dat bent u zelf.
kom tot uzelf - ga weg -
uit mijn ogen of komt u mee en biecht.

RICCARDO ik kan het niet zonder u!
als u niet helpt, pater abt, dan moet ik ook voor u bidden.

ABT gaat u, ga nu.
als u volhardt in deze misdadige waanzin
gaat u weg.
weg - eruit - moordenaar.

ZEVENDE BEDRIJF

- PAUS   waarvoor is het in godsnaam nodig dat de geallieerden italie nog steeds bestoken.
de oorlog is toch al beslist.
bovendien worden de arbeidersgezinnen door de vernietiging van de fabrieken niet alleen steeds armer, maar ook radikaler.
straks zijn het anarchisten
- KARDINAAL   ja.
mussolini heeft in ieder geval het communisme nog het hoofd geboden.
hij was een garantie voor de sociale orde.
nu, na zijn val. is er een vacuum ontstaan dat mij met grote angst vervult.
godzijdank zijn er nog Duitsers in dit land, die zullen stakingen en klaploperij niet toelaten.
wat gaat er echter gebeuren als die troepen terugtrekken?
- PAUS   dan hebben we Amerikanen hier, eminentie.
we zullen de afgevaardigden van de president in de namiddag ontvangen.
helaas komt mijnheer Taylor telkens en telkens weer met het verzoek van de heer Roosevelt om de wandaden van Hitler te veroordelen.
het waren niet de Duitsers die San Lorenzo hebben gebombardeerd.
de Duitsers hebben elk boek, elk stuk perkament van Monte Casino in de Engelenburcht in veiligheid gebracht.
toen kwamen de bommenwerpers van de heer Roosevelt en legden dit "oord van vrede" in stof en as.
des te tactlozer dat de Duitsers nu ook al in Rome de Joden wegvoeren.
heeft u dat al gehoord Graaf... eminentie, dat is toch ongemanierd.
- KARDINAAL   ja een godvergeten onbeschaamdheid
- FONTANA   mijn zoon zegt
- PAUS   uw zoon, Graaf Fontana, waar is uw zoon?
zou die niet in Lissabon moeten zijn?
- KARDINAAL   de Minutant wacht beneden op mij, uwe heiligheid, in het staatssecretariaat.
- PAUSr   laat 'm boven komen.
hij moet maar eens verklaren op grond waarvan hij meent zich te kunnen veroorloven om, als lid van ons secretariaat van buitenlandse zaken, zijn neus in deze kwestie te steken.
de Joden en de Duitsers vallen onder de bevoegdheid van de beide paters die wij persoonlijk daarvoor hebben aangesteld.
- FONTANA   vergeeft u mijn zoon, heiligheid, zijn ijver komt voort uit vertwijfeling.
hij was ooggetuige in Berlijn toen daar de Joodse kinderen door de Nazi's in vrachtauto's werden gegooid.
- PAUS   ooggetuige.
Graaf, een diplomaat moet vele dingen zien en... zwijgen.
uw zoon kent geen discipline.
wat moet de Nuntius in Berlijn wel allemaal niet aanzien, of onze man in

pressburg.
al in juli vorig jaar hoorde hij dat ze de slowaakse joden in lublin vergast hebben.
was dat voor hem een reden om uit pressburg weg te rennen?
nee. hij blijft zijn plicht vervullen en zie: hij heeft bereikt dat niet een enkele jood,
zelfs niet de ongedoopte, meer naar polen wordt weggevoerd.
wie helpen wil, mag hitler niet provoceren.
in 't geheim, zoals onze beide paters, zwiĳgend, slim als slangen, zo moet je de
ss tegemoet treden.
honderden joden hebben we in rome verstoppt, duizenden paspoorten
uitgegeven.
de heer hitler is niet meer gevaarlijk.
in portugal en zweden gaan geruchten dat hij met stalin over vrede praat.
geruchten die ons als muziek in de oren klinken.
waarom?
omdat wij weten dat er niets van waar is.
maar wellicht dat het witte huis en londen door deze geruchten eerder bereid
zijn compromissen te sluiten.
uw zoon, daar is hij, dat heethoofd.

RICCARDO heilige vader, heiligheid, de joden worden gedeporteerd, vermoord.

KARDINAAL zwiĳgt u...

PAUS ach nee. god zegene je riccardo,
spreek, je hebt een goed hart.
alleen, met de ss relaties onderhouden, dat gaat niet.
blijf erbuiten, op jouw leeftijd strekt alleen bescheidenheid tot eer.

RICCARDO het gaat mij niet om mijn eer, heiligheid, het gaat mij om de eer van de heilige
stoel die mij dierbaar is.

FONTANA riccardo!

KARDINAAL ah, om de eer van de heilige stoel gaat het hem!
heeft u nooit gehoord van het hele apparaat dat wij in werking hebben gesteld,
kantoren en comitees, enkel om te helpen, te redden?
ja, volgens mij hebben we dat toch al eens eerder uitvoerig besproken.

RICCARDO deze hulp bereikt slechts enkele joden in italie, eminentie.
ook dat is vaak genoeg besproken.
de terreur woedt echter in alle landen.
één miljoen achthonderdduizend joden zijn alleen al in polen vermoord.
en daar dit aantal, heiligheid, in juli officieel werd doorgegeven aan de pauselijke
gezant in washington, kan god niet willen dat uwe heiligheid dat zonder meer
negeert.

KARDINAAL eruit, hoe durft u zo te spreken in tegenwoordigheid van de heilige vader.
graaf, verbiedt het uw zoon toch.

PAUS "negeert". wij zijn niet van plan om riccardo fontana - zegt zijn vader niets? -
rekenschap van ons doen en laten te geven.
desalniettemin zou het ons zeer verheugen hier ook eens aan het woord te
komen.
wist u mijnheer de munitant, dat wij ons al weken geleden bereid verklaarden,

de romeinse joden die men deporteren wilde, met goud, met heel veel goud, hun droevig lot te besparen?

hitler's bandieten beloofden de joden hun vrijheid in ruil voor losgeld.
toen heeft men ons met een bedrag dat niet meer reeel was gechanteerd.
desondanks hebben we betaald.

RICCARDO heiligheid, u wist dus al sinds weken wat de ss hier met de joden voorhad.

PAUS waar heeft u het over?
de pater generaal kan getuigen hoeveel werk we al verzet hebben.
de kloosters staan open.

FONTANA mag ik voor mijn zoon spreken heiligheid.

PAUS wat wou u zeggen graaf

FONTANA heiligheid, mag ik u vragen,
dreigt u hitler, zeg dat u een half miljard katholieken tot een christelijk protest
zult dwingen als hij nog langer doorgaat met zijn massamoord.

PAUS fontana?
een raadgever met uw inzicht, hoe bitter dat zelfs u ons niet begrijpt.
ziet u dan niet dat voor heel christelijk europa de katastrofe nadert, als god ons
niet tot bemiddelaar maakt?
het zijn donkere dagen, ook al weten wij dat het vaticaan gespaard zal blijven,
dat heeft hitler ons onlangs opnieuw verzekerd.
duitsland is vandaag de dag hitler.
de val van het huidige regime betekent de ineenstorting van het front.
wie dat niet ziet...
hitler's generaals die hem uit de weg wilden ruimen zijn hoogst onbetrouwbaar.
die wilden al in voorjaar '40 handelen.
en wat deden ze?
ze lieten zich door hitler decoreren en sloegen heel europa kort en klein.
we kennen hun soort uit berlijn, generaals hebben geen mening.
als hitler valt gaan zij gewoon naar huis.

KARDINAAL en stalin heeft vrij baan naar warschau, praag, wenen, ja, zelfs tot aan de rijn.

PAUS en of roosevelt dat ziet?
stalin laat zich over hem niet uit.
sinds casablanca zwaait niet slechts het gezonde verstand de scepter in het
witte huis.
en de heer churchill is te zwak, hij schijnt ook niet van plan te zijn in 't westen
een tweede front te openen.
hij ziet niets liever dan dat de Duitsers eerst goed hun kruut verschieten op de
russen en vervolgens vice versa.

KARDINAAL daar kunnen we toch nauwelijik boos over worden?

PAUS hitler alleen, beste graaf, verdedigt op dit moment europa.
en hij zal vechten tot hij sterft omdat hij weet dat men een moordenaar niet zal
verontschuldigen en toch, het westen zou hem moeten verontschuldigen zolang
hij in 't oosten bruikbaar is.
het openbaar belang verbiedt het ons de heer hitler als een bandiet aan de paal

te slaan.
hij moet aanvaardbaar blijven voor de conferentietafel: we hebben geen keus.
hitler's geheime dienst hier in rome heeft met de ordegeneraal van de
jezuïeten...
jammer, meneer de minuant, dat u niet weet hoezeer uw chef zich inspant...

RICCARDO ik weet ervan, heiligheid, alleen kan ik niet begrijpen dat wij zelfs maar kunnen
overwegen hitler als werktuig te gebruiken.

PAUS een werktuig dat we als een baksteen laten vallen zodra dat mogelijk is.

KARDINAAL god zij geloofd, dat uw mening, meneer de minuant, van geen enkel belang is.

RICCARDO de heilige vader vroeg mij iets, eminentie.
moet ik antwoorden heiligheid?

PAUS hou 't zakelijk.
zakelijk ja, zakelijk zakelijk.

RICCARDO heiligheid, bedenkt u dat wij jezuïeten sinds jaren specialisten voor rusland
hebben opgeleid die in hitlers voetsporen, dus van de duitse wehrmacht, de
russen zouden moeten gaan bekeren.

KARDINAAL nou en - meneer de minuant, u wist al voor de aanval op rusland dat stalin zo
lang stand zou houden?

RICCARDO ook de commentaren van vele bisschoppen op hitlers zogenaamde kruistocht
zijn godslasteringen.
het vaticaan treft ook schuld, heiligheid nu voor europa de rode storm nadert.
wie wind zaait...
rusland is per slot van rekening het land dat aangevallen werd.

KARDINAAL heiligheid, alstublieft.
maak een eind aan dit gesprek.
het is toch ongehoord wat deze minuant...
ik hield u voor begaafd
polemisten hebben we echter absoluut niet nodig op het staatssecretariaat.
u praat als... een krant, een engelse krant.

PAUS graaf fontana, uw zoon is, naar het ons lijkt, rijp voor een ontspannend reisje.

FONTANA heiligheid, riccardo heeft in berlijn van de gearresteerde prelaat lichtenberg
gehoord en zelfs met eigen ogen gezien....

PAUS ja dat spijt ons echt riccardo.
gaat u een paar maanden naar castel gandolfo, brengt u daar onze bibliotheek
op orde, als uw zenuwen daar tegen kunnen.
maar gaat u vooral wandelen, lange wandelingen, urenlang... en kijk uit over het
landschap, het water.
een morgen aan het albano-meer stemt een mens zo harmonisch.
met de koele helderheid van de oktoberdagen heb je niet alleen een prachtig
vergezicht over het meer, maar bij velen opent het ook de blik naar binnen, de
ziel...
vertrekt u vandaag nog, we geven u graag verlof.

KARDINAAL ja, en niet teveel lezen zodat uw zenuwen tot rust kunnen komen.

leest u het nieuwe meesterwerk van ferrera eens.
ontstellend actueel.

- PAUS
heel juist eminentie.
en toch - geen vrede in europa zonder het rijk als het middenrif van het continent, als een buffer tussen oost en west .
grote heren blijven alleen dan bevriend als hun grondgebied niet aan elkaar grenst.
- KARDINAAL
ja, als het rijk eenvoudigweg als oorlogsbuit verdeeld wordt, zal dat dezelfde gevolgen hebben als de verdeling van polen tussen hitler en stalin.
de volgende oorlog ligt er reeds in besloten.
- PAUS
dat zeggen we toch telkens tegen de afgevaardigden van de president.
hitler mag alleen vallen in zoverre het rijk zijn bufferfunctie kan behouden als kleine autonome militaire staat.
niet sterk, maar sterk genoeg om niet volledig bezet en verscheurd te worden.
- KARDINAAL
wat de Duitsers zich niet allemaal veroorloven, vandaag de dag - ze slepen hier nu ook de katholieken weg -
deze onbeschaamdheid, moet wel een lesje voor ons zijn:
hou ze eronder, die Duitsers.
- FONTANA
decennia lang eminentie.
voor eens en voor altijd moet men de Duitsers eronder houden.
- KARDINAAL
ja, protestantisme, dat wil zeggen grootheidswaan en... goede muziek, dat is wat ze de wereld kado hebben gegeven.
men moet dat goed doseren, anders springen ze zo weer in je nek, nietwaar.
als hun oorlog tegen moskou niets anders bereikt dan dat de Russen tot Silezie en Stettin doorstoten - en daar ziet het wel naar uit - dan hebben ze voorgoed het recht verspeeld nog eenmaal naar de wapens te grijpen.
dan moet men, hen niet meer geweren geven dan strikt noodzakelijk is, dat wil dus
zeggen:
precies genoeg om ze hun pret uit te laten leven met moord en doodslag en wederzijdse aderlating.
dat was toch duizend jaar lang hun grootste plezier : europa is daar zeer wel bij gevaren.
- PAUS
dat zijn voorbije tijden, eminentie - al sinds lang.
natuurlijk, de terreur tegen de joden is weerzinwekkend.
toch mag dat ons niet dusdanig verbitteren dat we zouden vergeten welke plichten voor de Duitsers in de nabije toekomst zijn weggelegd, ook als beschermheren van rome.
niet alleen vanwege de oostgrens, maar ook om het machts-evenwicht te behouden moet Duitsland levensvatbaar blijven.
god geve, dat de aanval uit het oosten ook dit keer mislukt, opdat europa nog op tijd inziet dat het voor deze dreiging zijn interne vetes beslechten moet.
en bidt, christuskinderen, ook voor de joden waarvan velen aanstonds voor gods aangezicht moeten verschijnen.
- FONTANA
heiligheid, met alle respect voor dat wat u tot zwijgen brengt, ik vraag u

PAUS ja, dacht u dan werkelijk fontana, dat we ons zonder een enkel kommentaar deze misdaden, die zich op onze stoep voltrekken, zouden laten welgevallen? natuurlijk niet.
vanzelfsprekend zal een oproep ervan getuigen, dat de paus zich met de grootste deelneming aan de kant van de slachtoffers schaaft.
eminentie, daar hebben we nog wel tijd voor.
we gaan meteen aan de slag, laat de schrijver komen.
neen, niemand zal kunnen zeggen dat we het gebod van de naastenliefde hebben opgeofferd aan politieke calculaties, neen!
als altijd, zo zijn we ook vandaag met hart en ziel bij de onderdrukten.

(tot de SCHRIJVER)

PAUS "tot de heilige vader dringt dwingender en deerniswekkender dan ooit, de echo door van het ongeluk, dat door het voortduren van het huidige konflikt dagelijks toeneemt..."

KARDINAAL daar zullen de Duitsers nog spijt van krijgen.

PAUS "nadat de paus zich, zoals men weet, tevergeefs heeft ingespannen, het uitbreken van de oorlog te voorkomen.... en hij..... en hij..... hij de leiders der volkeren tevergeefs bezworen heeft niet naar het thans zo verschrikkelijke geweld der wapens te grijpen..... heeft hij het niet nagelaten om, gebruikmakend van alle middelen die hem ter beschikking staan, het lijden te verzachten dat....dat..... in welke vorm dan ook het gevolg is van deze ongehoorde wereldbrand.
de groei van het lijden houdt gelijke tred met de kracht van de universele en vaderlijke hulpvaardigheid van de paus, zij kent "- en dat moet cursief gedrukt...

SCHRIJVER ja uitstekend heiligheid - dat moet cursief gedrukt.

PAUS "zij kent generlei grenzen, komma, noch van nationaliteit, komma, noch van religie, noch van ras."
tevreden, kinderen gods?.

KARDINAAL noch van ras, dat is het, heilige vader, dat is brandend actueel nietwaar.
maar moet men hier, als ik er iets aan toe mag voegen - niet ietwat meer ter zake zijn:
"deze veelzijdige en rusteloze activiteit van pius XII is de laatste tijd nog toegenomen en verdiept door de nu ook in rome, de eeuwige stad, verrichte arrestaties van de israelieten, die"

PAUS nee eminentie, nee, nee, nee.
niet zo direkt, niet zo gedetailleerd.
dat zou toch een openlijke stellingname tegen het krijgsgebeuren zijn, de heilige stoel moet de neutrale geest van een domicilie behouden.
Iniet zo direkt dus....
dus, schrijver.. wat kwam er, voordat er zo direkt over rome en de doden gesproken werd?

SCHRIJVER "deze veelzijdige en rusteloze activiteit van pius XII is de laatste tijd nog toegenomen en verdiept door ",
"door" was het laatste woord heiligheid

PAUS goed, dan zeggen we, "door het verhevigd...ja: het verhevigd lijden van....van zovele ongelukkigen."
 eminentie, dat lijkt ons veelomvattender dan wanneer we hier uitsluitend de joden vermelden.

KARDINAAL zonder twijfel heiligheid, zeer zeker: veelomvattender.

PAUS mocht u menen, beste eminentie, dat we de zaak bagatelliseren, laten wij dan ook onze vreugdevolle aandacht trichten op de gebeden van alle gelovigen.
 dus schrijver,
 "moge deze zegenrijke werkzaamheid, komma, voor alles door de gebeden der gelovigen van de hele wereld,"
 beste graaf.

FONTANA ja. heiligheid?

PAUS een van de cheques, fontana, die u mij vandaag bracht, herinnert ons aan de hongaarse spoorwegfondsen.
 u draagt er toch zorg voor, beste graaf, dat we geen verliezen lijden, ook als het rode leger hongarije zou bezetten?

FONTANA ik laat de aandelen in zurich aanbieden door stromannen.
 een deel is al verkocht, niet eens zo heel ongunstig.
 alleen mag niet bekend worden wie ze van de hand doet.

PAUS dat begrijpen ik, doe ze maar gauw van de hand.
 er aan verdienen hoeven we niet, als ze maar weg zijn.
 het is de vraag of hitler hongarije kan behouden.
 waar waren we?

SCHRIJVER "gebeden der gelovigen van de wereld."
 mag ik uwe heiligheid wat betreft de formulering een voorstel doen?
 "...die in grote eensgezindheid en brandende geloofsijver niet ophouden hun stemmen ten hemel te richten."

PAUS ja, dat is geheel in onze stijl, mooi.
 hoe zei u?
 "hemelwaarts te zenden"
 - ja mooi,
 " komma, die in de toekomst nog grotere resultaten afwerpen en zeer spoedig de dag naderbij brengen waarop het licht van de vrede weer over de aarde zal stralen, de mensen de wapens zullen neerleggen, iedere tweedracht en verbittering zal verdwijnen, en de mensen elkaar weer als broeders zullen omarmen.
 en uiteindelijk in rechtschapenheid door het gemeenschappelijk heil zullen samenwerken."

RICCARDO al die cliché's
 pater abt, u weet net zo goed als ik dat hitler hier geen enkele notie van zal nemen.
 helpt u alstublieft!
 wij moeten vandaag nog voor de radio spreken.

ABT u bent krankzinnig.

houdt uw mond.

KARDINAAL deze oproep, heiligheid, rechtvaardigt de hoop, dat...

PAUS wel, mijnheer de minuant, nog altijd niet tevreden?

FONTANA heiligheid, deze brief die met geen letter van de deportaties rept kan niet begrepen worden als verwijzing naar het jodenvraagstuk.

PAUS hebben we niet uitdrukkelijk van mensen van alle rassen gesproken?

KARDINAAL deze oproep zal geschiedenis maken.

ABT we doen wat we kunnen

FONTANA pater abt, zoals u zelf ook zeer goed weet, beschikt de heilige stoel over meerdere middelen om zich een gehoor te verschaffen. heiligheid , stelt u hitler een ultimatum, al is het maar per brief. onze nieuwe ambassadeur zal hem overhandigen.

(RICCARDO heeft de ster opgespeld)

KARDINAAL meneer de minuant, nu vergist u zich. verwijdert u... dat ... gaat u, hoe durft u in het aangezicht van de heilige vader op een priesterkleed... blasfemie.

FONTANA riccardo nee, asjeblijft

RICCARDO heiligheid, u ondertekent daar voor hitler een blanco volmacht te doen en te laten wat hij wil.

KARDINAAL zwijgt u. heilige vader, ik smEEK u in alle nederigheid, laten we een eind maken aan deze scène.

PAUS in naam van de slachtoffers - ook nog deze aanmatiging, deze ongehoordheid - die ster op het kleed van een dienaar van christus.

RICCARDO hier, deze ster die iedere jood vanaf zijn zesde levensjaar moet dragen, ten teken dat hij vogelvrij is ik zal deze net zolang dragen tot...

PAUS dat zul je niet! ik verbied het hem

RICCARDO ik zal deze ster net zolang dragen tot uwe heiligheid voor het aangezicht van de hele wereld de man vervloekt heeft die europa's joden als vee afslacht.

KARDINAAL misdaad! dwaasheid! gaat u weg!

RICCARDO dwaasheid? nee heiligheid, de koning van denemarken heeft hitler gedreigd dat hij en elk lid van het koninklijk huis deze ster zou dragen als men de joden in denemarken daartoe zou dwingen.

zij werden er niet toe gedwongen!
wanneer eindelijk, zal het vaticaan zo handelen dat het ons priesters weer
veroorloofd is zonder schaamte toe te geven dat wij dienaars van de kerk zijn
die in naastenliefde het opperste gebod zien?

- KARDINAAL in gehoorzaamheid.
in onvoorwaardelijke gehoorzaamheid
ziet de jezuiet het opperste gebod, signor minuant.
- RICCARDO ja, in gehoorzaamheid aan god.
- KARDINAAL ... die zich van de stem, de wil van zijne heiligheid bedient.
u moet gehoorzamen.
hoe luidt de eed die u hebt afgelegd als lid van de societeit van jesus?
- RICCARDO eminentie, vergeving, zweert niet iedere kardinaal, getrouw aan het purper van
zijn mantel tot en met het verlies van zijn eigen bloed, voor zijn geloof in te
staan?
ons geloof echter, eminentie, berust op naastenliefde - gedenkt u de
gedeporteerden voor u zich tot mij richt.
- KARDINAAL ik veroordeel u niet, ik bid voor u.
maar deze misdaad daar - op uw soutane...
gaat u nu eindelijk de heilige vader uit de ogen.
- PAUS oproer in deze ruimte
on gehoorzaamheid en aanmatiging, protestantisme
is dat de dank, na alles wat we voor hem gedaan hebben?
- FONTANA heiligheid, ik verzoek u mij te ontslaan
- PAUS u blijft graaf
u bent al genoeg op de proef gesteld met deze zoon - u hoeft niet voor zijn
dwaling te boeten.
- FONTANA ik smeeek u heiligheid, ontslaat u mij.
- PAUS u blijft - punt uit.
ik stel u, pater abt, er voor aansprakelijk dat aan deze ongepastheid een einde
komt.
begeleidt u de minuant naar huis.
moge god hem beschermen, hij weet niet wat hij zegt.
we hebben hem vergeven.
vanzelfsprekend kan hij zijn ambt niet meer bekleden, en ook niet terug naar
lissabon.
- FONTANA heiligheid, alstublieft, ik bid u heilige vader.
- PAUS staat u toch op fontana, u kunt er toch niets aan doen.
het gedrag van uw zoon mag ons niet uit elkaar drijven.
het kan en mag niet zo zijn dat wij hitler schrijven.
hij zou - en in zijn persoon de Duitsers - slechts geprovoceerd en aangeklaagd
worden.
men moet in ons een rechtschapen makelaar zien.
en ook roosevelt zou daar goed aan doen.

RICCARDO   god zal de kerk niet verdoemen,.alleen omdat de paus zich aan zijn plicht onttrekt.

KARDINAAL   ach, heilige vader, laat u zich toch niet zo krenken door deze dwaasheden.
het zijn toch maar brutaliteiten

PAUS   beste abt, is er in de kloosters nog brood genoeg voor de vluchtelingen?

ABT   voor de komende weken heiligheid, zijn ze rijkelijk van proviand voorzien.

PAUS   alsof we niet allemaal, allemaal, zouden willen helpen.
we hebben gedaan wat we konden, wat ons vergund was.
wij zijn - en god weet dat - onschuldig aan het bloed dat daar vergoten wordt.
zoals de bloemen des velds onder het zware sneeuwdek van de winter wachten
op de zoete winden van de lente, zo zullen ook de joden biddend en
vertrouwend het uur der hemelse vertroosting moeten verbeiden.
tot slot.
laat ons, die hier in naam van christus bijeen zijn, bidden, fontana alstublieft,
schaart u zich toch ook in onze kring, alstublieft.fontana, wie zou beter weten
dan ik, wat het is een vader te zijn.

OP TAPE

OFFICIER sturmbannführer - een melding!

FRITSCHÉ zo vroeg op de ochtend? - wat is er?

OFFICIER sturmbannführer, op 't buitenperron een krankzinnige verrassing: de paus persoonlijk heeft ons een priester...

FRITSCHÉ de paus... wat klets je?

OFFICIER de paus heeft de gedoopte joden een priester meegegeven als begeleider.
de joden komen toch uit rome!
hij moest met ze mee, als zielzorger natuurlijk.
en...

FRITSCHÉ en wat?

OFFICIER en de een of andere idioot in rome heeft de kerel domweg samen met het
schoelje in de trein gestopt -hoewel hij een soutane draagt... een italiaan, geen
jood, en naar ze zeggen zelfs verwant met de pacelli's.

FRITSCHÉ vervloekte bende!

OFFICIER hij sprak me aan, het was nog donker, goddank, dat ik de hond niet dadelijk...

FRITSCHÉ waar is hij nu?
heeft hij al iets gezien van 't kamp?

EPILOOG

DOKTER

de botte idioten hebben zich hier kortgeleden vermaakt met een poolse pater.
tien dagen lang gepest in de hongerbunker omdat hij net als u vrijwillig wilde
sterven
voor een gevangene met een gezin.
op het laatst hebben ze hem zelfs met een kroon van prikkeldraad opgetuigd.
nu ja, hij kreeg wat hij wilde, waarnaar jullie allemaal verlangen, zijn lijden in
christus.
rome zal hem zonder enige twijfel te zijner tijd zalig verklaren.
hij stierf een mooie, echt ouderwetse dood.
een geheel individuele lotsbestemming.
u echter beste vriend, u wordt gewoon vergast, heel gewoon vergast.
en niemand geen mens, geen paus, geen god, zal daar weet van hebben.
in 't gunstigste geval wordt u vermist als een soldaat aan het front, als een
onderzeebootmatroos op de oceaan.
u sterft hier, als u het niet laten kunt, als een slak onder autobanden. zoals de
held van vandaag sterft,
naamloos uitgewist door machten die hij niet kent, laat staan kan bestrijden.
zinloos dus.

ha, god ziet geen offer over het hoofd, dacht u?
in wezen draait zijn werk alleen om deze vraag...

ik doe mijn uiterste best.
ik stuur sinds juli '42, al vijftien maanden, op werkdagen en op de sabbat
mensen naar god.
dacht u dat hij zich dankbaar betoonde?
hij stuurt nog geen bliksem op me af.
begrijpt u dat.
u moet dat toch begrijpen.
onlangs op een dag negenduizend mensen.
negenduizend mensen op een dag.
schattig ongedierte zoals dat meisje op uw arm,
over een uur bewusteloos of dood, in elk geval klaar voor de oven.
kleine kinderen gaan vaak nog bewusteloos de oven in.
een interessant verschijnsel, vooral zuigelingen.
opmerkelijk.
het gas doodt hen niet altijd.

echt, valery had gelijk.
de engel zei hij, kan zijn dat u een engel bent, onderscheidt zich van mij, de
duivel, alleen door de vragen die hem te wachten staan.
aan deze vragen geef ik u prijs zoals je een zwemmer prijsgeeft aan de oceaan.
als deze soutane u boven water houdt, zal ik mij beslist door u laten opnemen in
de schoot van de heilige moederkerk.
wie weet, wie weet.
maar eerst moet u zich oefenen in het lijdzaam toezien.
eerst moet u mij 'ns een jaartje volgen bij het stoutmoedigste experiment

waartoe ooit een mens besloten heeft.
alleen een theologisch ingesteld mens als ik - zo'n halsband heb ik ook nog
gedragen - kan het wagen zo'n vracht misdaden op zich te laden.

omdat ik antwoord wil, antwoord.
en daarom waag ik wat niemand gewaagd heeft sinds de wereld draait.
ik heb gezworen de oude heer zo mateloos, zo tot het uiterste te provoceren dat
hij wel antwoord moet geven.
al was het maar de ontkenning, het enige dat hem volgens Stendhal kan
verontschuldigen dat hij niet bestaat.

ziel, is dat niet primitief.
het is toch ongehoord onnozel je voortdurend zulke dooddoeners in de maag te
laten splitsen.
credo quia absurdum est, nog altijd?
u wilt het antwoord weten?
geen zuchtje, nog geen zuchtje kwam er uit de hemel.
al die vijftien maanden sinds ik hier de toeristen op hemelreis stuur.

vindt u het dan troostrijker dat god de mensen hoogstpersoonlijk aan het spit
van de geschiedenis rijgt?
de theodicee, nou ja.
geschiedenis: stof, altaren, gejammer en verkrachting.
roem: verguld bloed.
schepper, schepping en schepsel zijn door Auschwitz weerlegd.
het leven als idee is dood.
dit kan het begin van een grote ommekeer zijn.
de verlossing uit het lijden.
na dit besef zal er nog maar één schuld zijn.
vervloek hem die leven schept.

ik schaf het leven af, dat is tegenwoordig menselijkheid, de enige redding voor
de toekomst.
zelfs in mijn privé-leven maak ik daar ernst mee.
ik begraaf uit medelijden mijn nageslacht meteen in het condoom.
wat geeft een priester het recht op de SS neer te kijken.
wij zijn de Dominicanen van het technologische tijdperk.
het is geen toeval dat zovelen van mijn soort - prominenten - van goed
katholieke huize zijn.
Heydrich: jood - goed; Eichmann en Göring, protestant.
maar Hitler, Goebbels, Borman, Kaltenbrunner....?
Höss, de commandant, had priester willen worden.
en Himmlers peetoom, wijbisschop van Bamberg.

de geallieerden hebben plechtig verklaard ons stuk voor stuk op te hangen, als
ze ons te pakken krijgen.
Nogal wiesdes: na de oorlog wordt het SS-uniform het doodshemd voor galge-aas.
deze kerk, die eeuwenlang andersdenkenden vermoord heeft, werpt zich als
morele bewaker van dit werelddeel op.
belachelijk, Thomas, de heilige van Aquino, een mysticus, een fantast zoals

heinrich himmler, die ook veel goedgepaste onzin kletst, heeft de
onschuldigen net zo verketterd als de idioten hier de joden.
maar smijten jullie hem de tempel uit?
dan kunnen de duitse leesboekjes in de toekomst de redevoeringen van
himmler ter ere van kinderrijke moeders opnemen.

maar wat u nog helemaal niet weet, vorige week zijn er een paar bommen in de
tuin van het vaticaan neergekomen, niemand gedood.
dat is sinds dagen de sensatie in de wereld.
de amerikanen, de britten en de Duitsers wringen zich in bochten om aan te
tonen dat zij het niet geweest kunnen zijn.
zo zie je maar weer, zelfs voor de grootste ketter is de paus heilig.
buit dat uit - dwing hem daartoe.
wat hebt u.

een cultuurkring, die met een kerk jonge zieltjes werft en die eveneens de
inquisitie op zijn geweten heeft, eindigt logischerwijs als hij voor zijn
begrafenisplechtigheid de levende fakkels uit onze ovens gebruikt.
geeft u dat toe? - natuurlijk niet.
de een is eerlijk - de andere gelovig
uw kerk heeft pas goed laten zien dat je mensen kan verstoken als steenkool.
in spanje alleen al hebben jullie driehonderdvijftig duizend mensen verast, en
bijna allemaal levend, dan heb je de hulp van christus wel nodig.

jaja dat heb ik ook 'ns geleerd.
zijn lijden op aarde zou het kwaad in de wereld aan de ketting leggen.
hoezo dat, ik, ben ik ooit aan de ketting gelegd.
luther maakte zichzelf heel wat minder wijs.
niet de mens, maar god hangt op, radbraakt, wurgt en voert oorlog.

nu moet ik u toch weer teleurstellen.
zoals uw hele geloof wanhopig zelfbedrog is zo is het ook met uw hoop dat ik
mij ellendig zou voelen.
natuurlijk kwelt de verveling mij voortdurend, vandaar dat deze discussie mij
goed doet en daarom mag ik blijven leven, maar ellendig?

nee ik heb mijn boeken nog.
op het moment ben ik bezig uit te vinden hoe lang napoleon erover gedaan
heeft het idool van het nageslacht te worden, die vuilak, die tegen metternich zei
dat de dood van een miljoen mensen hem geen moer kon schelen.
interessant met het oog op hitler.
natuurlijk heeft die weezinwekkende vegetarier niet zijn zusters verleid, zoals
napoleon.
zulke charmante afwijkingen ontbreken hem ten enenmale.
maar hij is in ieder geval stukken sympathieker dan die filosofen die de gruwelen
van de wereldgeschiedenis net zolang door hun hersenkronkels persen tot ze er
aanvaardbaar uit komen te zien.

goed.
ik heb u beloofd dat u niets zou overkomen.

ik doe een voorstel.
de oorlog is verloren.
de geallieerden zullen me ophangen.
u krijgt van mij een vrijgeleide naar rome en dan zorgt u dat ik daar in een
klooster kan onderduiken.
Akkoord?